

Vladimir Reider

Industrijsko-obrtnička škola Virovitica

UDK 377.4(497.5)“19/20“

Primljeno: 2008. godine

Pregledni članak

POVIJESNI PREGLED RAZVOJA OBRITNIČKOG ŠKOLSTVA U HRVATSKOJ

U članku je dan povijesni pregled razvoja obrtničkog školstva u Hrvatskoj – od naukovanja do osnutka šegrtskih (obrtničkih) škola. Tijekom 19. i 20. stoljeća, do današnjih dana, autor analizira sadržaj i promjene nastavnih planova, organizaciju rada škole, nazive škola, upravu škola, učenike (šegrt, naučnike), učitelje (nastavnike), financiranje škole i naukovanja kod obrtnika.

Ključne riječi: obrtničke škole, naukovanje, povijest školstva, Hrvatska, 19. - 20. stoljeće

1. Naukovanje do osnutka šegrtskih (obrtničkih) škola u Hrvatskoj

Od samog postanka čovjek je za svoje potrebe izrađivao različite proizvode i upućivao mladež u izradu takvih proizvoda te možemo reći da su obrt i naukovanje stari koliko i ljudski rod. Napretkom civilizacije i porastom osobnih zahtjeva čovjeka, obrtnik nije više bio u mogućnosti sam izvršavati narudžbe te je bio prisiljen da uzme pomagače, mladiće i djecu koju je učio svojoj vještini i umijeću. To su bili prvi šegrti (naučnici).¹

Naukovanje je osobito bilo razvijeno u vrijeme cehova. Cehovi su bili udruženja obrtnika koja su imala zadatak unaprjeđivati i štititi interese obrtnika određenog obrta. U Hrvatskoj prvi cehovi nastaju u XV. stoljeću. Najstariji ceh u Hrvatskoj je ceh zagrebačkih krojača koji je osnovan 1447. godine. Cehovsko udruženje djelovalo je putem svojih cehovskih skupština. Osnovni zakon kojeg su se morali pridržavati svi članovi ceha bio je povlastica (statut, privilegij) koju im je dodjeljivala gradska uprava ili vladar. Pored povlastice najvažniji cehovski predmet bila je škrinja u kojoj su se čuvale isprave, cehovske knjige, novac, pečatnjak i cehovska tablica. Ceh je na svojim skupštinama birao cehmeštra, otacmeštra, mladog cehmeštra, bijarmeštra i cehovskog slugu. Dužnost cehmeštra trajala je godinu dana.²

¹ Nikolić, Ferdo, *Čitanka s priručnim udžbenikom za viši odio šegrtskih (zanatskih) škola*, Zagreb, 1926., str. 2, 10.

² Mays, Arthur B., *Sušтина industrijskog obrazovanja*, Rijeka, 1963., str. 45.; *Hrvatska enciklopedija* 2, Zagreb, 2000, str. 478-479.; Marija Šercer, *Stari zagrebački obrti*, Zagreb, 1991., str. 17.

Šegrt, ovisno o obrtu, primao se u naukovanje od dvije do pet godina. Kada je završio naukovanje kod obrtnika, morao je biti oslobođen i za kalfu (djetića) primljen, plativši pri tome pristojbu za oslobođenje. Neki cehovi zahtijevali su od naučnika da na kraju naukovanja polažu ispit.³

Kalfe su imali svoja posebna cehovska udruženja kojima je upravljao, izabran od članova na godinu dana, stariji kalfa. Kod njega se čuvala djetićka škrinja s pravilima, popisima djetića i novci od raznih djetićkih priloga. Svaki oslobođeni kalfa trebao je zahtijevati od ceha da odmah dobije putnu knjigu (Wanderbuch). U slučaju da je kalfa želio postati majstorom, morao je ići u strani svijet („fremt“), obično tri godine, na učenje svog zanata.⁴

Osnutkom škola za crtanje i nedjeljnih škola ili opetovnica šegrta su bili obvezni pohađati te škole. Škole za crtanje osnovala je Marija Terezija, a služile su obuci u crtanju u obrtu. Car Franjo Josip II. utemeljio je nedjeljne škole za crtanje. Godine 1786. odredilo je Njegovo Veličanstvo da obrtnici, kojima je nužno crtanje, ne smiju oslobođiti šegrte ako šegrti ne dokažu da su nedjeljom i svecem jednu godinu marljivo polazili risarsku (crtačku) školu. Crtačke škole postojale su uz narodne škole. Prva crtačka škola osnovana je u Zagrebu 1786. godine. Nažalost, naredbu o obveznom polasku crtačke škole, kao niti naknadne naredbe, uglavnom majstori i cehovi nisu poštivali te su oslobađali šegrte i bez školske svjedodžbe o pohađanju crtačke škole.⁵

Nedjeljne škole ili opetovnice osnovane su 1843. godine za vrijeme vladanja kralja Ferdinanda V. Prva nedjeljna škola otvorena je u Zagrebu 1846. godine. Prema odredbi iz 1856. godine opetovnice su morali pohađati svi dječaci i djevojčice od 13 do 15 godina života, te svi obrtnički, umjetnički i trgovački šegrti i to sve vrijeme svog učeavnog vremena kod obrtnika.⁶

Razvojem industrije cehovi postupno počinju gubiti utjecaj, a tradicionalna cehovska organizacija postaje smetnja razvoju industrije u razvijenim, a pogotovo u slabije razvijenim pokrajinama Habsburške monarhije. Stoga je 1860. godine donesen obrtni zakon kojim su ukinuti cehovi u Monarhiji. U Hrvatskoj i Slavoniji cehovi su ukinuti obrtnim zakonom donesenim na Ugarsko-hrvatskom saboru u Budimpešti 1872. godine.⁷

³ Šercer, Marija, nav. dj. str. 17.; *Savez Hrvatskih obrtnika 1908-1933*, Spomenspis povodom dvadesetpetogodišnjice njegovog opstanka, Zagreb, 1933., str. 11-12.

⁴ *Savez Hrvatskih obrtnika 1908-1933*, nav. dj., str. 10, 12.; *Hrvatska enciklopedija 2*, Zagreb, 2000., str. 478.; Šercer, Marija, nav. dj., str. 18.

⁵ Cuvaj, Antun, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak II, Zagreb, 1910., str. 47-48, 57, 304-305.; Tkalčičev zbornik, prvi svezak, Zagreb, 1955., str. 150.

⁶ Cuvaj, Antun, nav. dj., sv. III, Zagreb, 1910., str. 172-173; sv. IV, Zagreb, 1910., str. 169-174.

⁷ Gross, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske - Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*, Zagreb, 1985., str. 256, 261.; Horvat, Rudolf, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1994., str. 265.

2. Osnutak šegrtskih (obrtničkih) škola u Hrvatskoj u 19. stoljeću

Hrvatska i Slavonija. I prije naredbe o osnutku šegrtskih škola u Hrvatskoj i Slavoniji, pojedina mjesta u Hrvatskoj, da bi unaprijedila svoja gospodarstva, otvarala su obrtničke i trgovačke škole ili tečajeve. U Zagrebu je 1882. godine otvorena Obrtna škola koja je imala znatno opsežniji program od šegrtskih škola. Osnutkom šegrtskih škola dio navedenih škola prestao je s radom i poslužio kao osnova za šegrtsku školu, dio je s vremenom propao, a dio je nastavio s radom.

Sustavna naobrazba obrtničkog i trgovačkog podmlatka u Hrvatskoj i Slavoniji omogućena je obrtnim zakonom od 1884. godine. Na osnovi navedenog zakona izrađen je statut koji je naredbom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu od 1886. godine stupio na snagu. Naredbom je određeno u kojim se mjestima u Hrvatskoj i Slavoniji imaju osnovati šegrtske škole. Zajedno s naredbom, u privitku se nalazio i ustrojni statut prema kojem se trebalo urediti rad novootvorenih škola. Godine 1886. otvorene su šegrtske škole u Vinkovcima, Varaždinu, Sisku, Koprivnici, Zagrebu (kaptolska), Zagrebu (donjogradska), Zagrebu (ilička), Križevcima, Osijeku (gornjogradska), Osijeku (donjogradska), Bjelovaru i Krapini, a 1887. godine u Novoj Gradiški, Samoboru, Vukovaru, Đakovu, Petrinji, Rumi, Karlovcu, Požegi i Brodu. Koncem školske godine 1886./87. na prostoru Banske Hrvatske bila je 21 šegrtska škola s 51 razrednim odjelom.⁸

Nakon izvjesnog vremena pokazalo se da doneseni ustrojni statut ne odgovara mjesnim prilikama i potrebama obrtničkog staleža, pa je podvrgnut sveopćoj reviziji. Kr. zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu, preradila je ustrojni statut te naredbom 1892. godine izdala novi ustrojni statut za šegrtske škole u Hrvatskoj i Slavoniji.⁹

Dalmacija i Istra. Za Dalmaciju i Istru vrijedio je austrijski obrtnički red koji je bio sastavljen od 9 zakona. Posljednji zakon bio je od 1907. godine. Za razliku od obrtnog zakona od 1884. godine koji je važio za Hrvatsku i Slavoniju, austrijski obrtni red nije propisivao obvezu općinama da otvaraju obrtničke škole koje bi se skrbile za obuku šegrta. Prva obrtnička škola u Dalmaciji otvorena je u Splitu 1890. godine, a u Istri je 1885. godine u Kastvu otvorena Delavska škola. Potom su se postupno otvarale obrtničke i trgovačke škole i u drugim mjestima. Otvaranje, bilo koje vrste škole bilo je jako otežano, jer austrijska vlada nije gotovo ništa činila za njihovo otvaranje.¹⁰

⁸ Smrekar, Milan, *Ugarsko-hrvatski obrtni zakon*, Zagreb, 1892., str. 92; Cuvaj, Antun, nav. dj., sv. VII, Zagreb, 1911., str. 103-104.; *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu*, Zagreb, 1888., str. 66.

⁹ Cuvaj, Antun, nav. dj., sv. X., Zagreb, 1913., str. 9-10; *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu*, Zagreb, 1892., str. 253.

¹⁰ Gluck, Henrik, *Obrtnički red*, Dubrovnik, 1909., str. V, 74.

3. Šegrtske (obrtničke) škole za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije (1886. – 1918.)

3. 1. Nastavni plan i organizacija rada škole

Hrvatska i Slavonija. Prema Statutu za šegrtske škole iz 1886. godine šegrtske su se škole dijelile u dva odjela: niži i viši. Niži odjel imao je samo jedan razred u kojemu se predavalo 8 sati tjedno. Viši odjel sastojao se od tri razreda, a u svakom razredu predavalo se također 8 sati tjedno. Učili su se sljedeći predmeti: *nauk vjere, računovodstvo i mjerstvo, čitanje, poslovni sastavci, knjigovodstvo i obrtno zakonodavstvo, risanje i modelovanje*. U trgovačkom odjelu umjesto *risanja i modelovanja* učilo se: *nauk o robi, trgovačko računovodstvo, trgovačko knjigovodstvo s komptoirskim radnjama i trgovačko pravo*.¹¹ I prema novom Statutu za šegrtske škole u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1892. godine šegrtske škole su se dijelile u dva odjela: niži i viši. Prema potrebi, uz šegrtsku školu mogao je biti i analfabetski tečaj. Analfabetski tečaj i niži odjel imali su samo jedan razred, a viši odjel tri razreda. Nastavni plan za analfabetski tečaj i niži odjel bio je jednak. Razlika je bila u programu (naukovnoj osnovi). U analfabetskom (pripravnom) tečaju i nižem odjelu šegrtskih škola predavalo se ukupno 8 sati tjedno: nauk vjere 1 sat, čitanje i pisanje 3 sata, računanje 2 i crtanje 2 sata tjedno. Razlika između starog i prerađenog ustrojnog statuta je u tome što je stari statut poznavao samo jednu općenitu naukovnu osnovu za sve šegrtske škole, dok prerađeni statut takvu osnovu usvaja za analfabetski tečaj, niži i viši odjel. Pored toga, viši odjel mogao se prema novom ustrojnom statutu dijeliti u skupine ne samo prema srodnom zanatu i gradivu, nego i prema crtanju. U većim gradovima, a prema mogućnosti i drugdje, mogle su se prema određenim kriterijima otvarati paralelke. Paralelke su trebale imati barem 30 šegrti i zvale su se razrednim skupinama za razliku od crtačkih skupina.¹²

Godišnje školovanje trajalo je 10 mjeseci. U vrijeme osnutka šegrtskih škola, školska godina započinjala je 1. listopada i završavala koncem mjeseca srpnja. Bila je podijeljena u dva polugodišta. Prvo polugodište završavalo bi koncem veljače, a drugo polugodište započinjalo je početkom ožujka. Praznici su trajali dva mjeseca, u kolovozu i rujnu. Od školske godine 1893./94., školske godine započinjale su 1. rujna, a završavale 30. lipnja. Na kraju školske godine obvezna je bila izložba šegrtskih radova u školi. Isto tako, na kraju školske godine šegrtima su bila podijeljena školska izvješća.¹³

¹¹ Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu, Zagreb, 1886., str. 72-75.

¹² Isto, str. 278.; 1892, str. 254-255, 265-263.; Cuvaj, Antun, nav. dj., sv. X., Zagreb, 1913., str. 9-10.

¹³ Školski i nastavni red za pučke škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1889., str. 5; Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu, Zagreb, 1898., str. 213; 1892., str. 2.

Tablica 1. Nastavni plan za viši odjel šegrtske škole od 1886. godine

Učevni predmeti		Predaje se tjedno u razredu			Ukupno ura tjedno
		I.	II.	III.	
Nauk vjere		1	1	1	3
Računstvo i mjerstvo	računstvo	1/2	1	1/2	2
	mjerstvo	1/2	1	1/2	2
Čitanje	moralnih i opisnih štiva	1	-	-	1
	prirodopisnih štiva	1	-	-	1
	zemljopisnih i povjestnih štiva	-	1/2	1/2	1
	naravoslovnih štiva	-	1/2	1	1 1/2
	štiva iz obrtničke lučbe	-	-	1/2	1/2
Poslovni sastavci		1	1	-	2
Knjigovodstvo i obrtno zakonodavstvo		-	-	1	1
Risanje		3	2	2	7
Modelovanje		-	1	1	2
U K U P N O		8	8	8	24

U jedan razred primalo se najviše 50 šegrta. Ako bi se za koji razred prijavilo više od 50 šegrta, uvodio bi se paralelni razred. Fond od 8 sati nastave tjedno bio je određen prema statutu. Tako se u dva radna dana u tjednu u večernjim satima poučavalo po dva sata, a preostala 4 sata imala su se upotrijebiti prvenstveno za obuku u crtanju i to nedjeljom danju. Za poučavanje šegrta mogle su se koristiti prostorije viših pučkih škola, srednjih škola ili nižih pučkih škola.¹⁴

Dalmacija i Istra. Obrtničke škole usavršavanja započele su svoj rad prema nastavnom planu i programu koji se sastojao od pripravnog tečaja i dva razreda. Godine 1903. Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču donijelo je novi plan i program koji se sastojao od pripravnog tečaja i tri razreda. Pripravni tečaj ustanovio se samo u slučaju potrebe, a treći razred otvarao se ako je škola imala potrebnog nastavnog osoblja. Obrtnička škola u Splitu prema novom planu i programu započela je s radom od školske godine 1907./08.

¹⁴ Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, Zagreb, 1892., str. 257-258.

Tablica 2. Nastavni plan za obrtničke škole usavršavanja od 1903. godine

P r e d m e t	Broj sati na tjedan			
	Pripravni tečaj	Razred		
		I.	II.	III.
Nastavni jezik	2	-	-	-
Pisanje	1	-	-	-
Aritmetika	2	-	-	-
Risanje	2 (3*)	-	-	-
Geometrija i nauka o projekciji	-	1	-	-
Geometrično, projektivno i prostoručno risanje	-	3 (4,5*)	-	-
Strukovno risanje	-	-	4 (5, b*)	4 (5, b*)
Poslovni sastavci i općeniti obrtni propisi	-	2	1 (1,5*)	-
Obrtna aritmetika i knjigovodstvo	-	2	3	-
Merciologija (opći pojmovi o poznavanju robe):				
a) za obrte hrane i jestiva	-	-	-	3**
b) za zidare i tesare	-	-	-	
c) za obrte odjećom i obućom	-	-	-	
Tehnologija i nauka o motorima:				
a) tehnologija za obrtne radnje u drvlju	-	-	-	3**
b) tehnologija za obrtne radnje u kovini	-	-	-	
c) nauka o motorima za obje grupe skupa	-	-	-	
Nauka o zakonima	-	-	-	1
Higijena	-	-	1	-
U K U P N O	7	8	9	10

*) brojke u zagradama znače maksimum sati tjedno, ostale brojke označuju minimum.

**) u tehnologiji i nauci o motorima ima se odrediti za svaku skupinu, prema dotičnim strukama, treći dio sati koji su određeni za razdoblje podučavanja: prema tomu ili tri sata na tjedan za trećinu školske godine ili po jedan sat za cijelu školsku godinu.

Godine 1908. Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču donijelo je nove planove i programe prema kojima su se naučnici mogli poučavati u skupinama prema srodnim obrtima.¹⁵

Prema Pravilniku Obrtničke škole usavršavanja u Splitu (koji je bio, manje-više, isti za sve obrtničke škole), školska godina započinjala je 16. listopada, a završavala 15. lipnja, a za poučavanja, koja su se održavala nedjeljom, do konca srpnja. Nastavna godina trajala je najmanje 7 mjeseci, ali nikad duže od 8 mjeseci. Poučavanja su se držala nedjeljom od 8 do 12 sati, ostalim danima jeseni i zimi od 18 do 19.30 sati, a u proljeće i ljeto od 19.30 do 21 sat.¹⁶

3. 2. Upravljanje školom

Hrvatska i Slavonija. Školom je upravljao Općinski školski odbor koji se birao na osnovi Zakona od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno na osnovi Zakona o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji od 31. listopada 1888. godine. Članovi školskog odbora bili su:

- načelnik općine;
- župnik; u konfesionalno mješovitim općinama, dušobrižnici one vjere kojoj pripada manjina učenika ako broj tih učenika iznosi barem 10;
- ravnatelj; ako u mjestu ima više ravnatelja, onda po imenovanju najstariji;
- liječnik; ako se takav u sjedištu škole nalazi;
- 2-5 članova školske općine, po mogućnosti roditelja, izabranih od općinskog vijeća;
- školski patron.

Članovi školskog odbora su između sebe izabrali predsjednika i zamjenika predsjednika. Općinski školski odbor birao se na 3 godine i njegovi članovi mogli su ponovo biti birani. Načelnik, župnik, ravnatelj, liječnik i patron nisu bili podvrgnuti ponovnom izboru.¹⁷

Ravnatelj je bio odgovoran za upravu, a uz ostale učitelje odgovoran je bio i za ču-doredni i duševni napredak zavoda. On je ujedno bio i učitelj u školi. Ravnatelj šegrtske škole bio je ravnatelj onoga zavoda na kojemu se držala šegrtska škola.¹⁸

Dalmacija i Istra. Školom je upravljao mjesni školski odbor, a ravnatelj škole je upravljao naukom u pedagoško-didaktičkom smislu. Prema Pravilniku obrtničke škole usavršavanja u Splitu od 1888. godine, mjesni školski odbor sastojao se od sljedećih članova:

¹⁵ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Ministarstvo bogoštovlja i nastave – restitucija (dalje MBN), *Lehrplan der gewerblichen Fortbildungsschule in Spalato*, kutija 151; *Die gewerblichen fortbildungsschulen in Osterreich*, Wien, 1910., str. 50, 124-169.; *C. k. obrtnička str. škola u Splitu, Program za školsku godinu 1907-1908*, Split, 1908., str. 15.

¹⁶ HDA, MBN, *Statut der gewerblichen Fortbildungsschule in Spalato*, kutija 151; *Pravilnik Obrtničke škole usavršavanja u Splitu* od 30. lipnja 1888., kutija 151.

¹⁷ Cuvaj, Antun, nav. dj., sv. VII, Zagreb, 1911., str. 714-715.

¹⁸ *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu*, Zagreb, 1892., str. 262.

- općinskog načelnika;
- predstavnika Vlade;
- predstavnika Zemaljskog odbora;
- predstavnika Trgovačko-obrtničke komore;
- predstavnika obrtnika.

Predstavnik obrtnika bio je, kao posljednji, kooptiran od strane ostalih članova školskog odbora, barem relativnom većinom glasova, iz redova obrtnika dotičnog mjesta. Predsjednik školskog odbora bio je općinski načelnik, a članovi odbora su između sebe izabrali još potpredsjednika i blagajnika. Mandat članova školskog odbora trajao je 3 godine i mogli su iznova biti odabrani ili imenovani.¹⁹

3. 3. Učenici (šegrti, naučnici)

Hrvatska i Slavonija. Šegrtsku školu bili su obvezni polaziti svi šegrti koji su se nalazili na naukovanju i to tako dugo dok je trajalo njihovo naukovanje kod obrtnika. Ukoliko u mjestu nije bilo šegrtske škole, šegrti su bili dužni polaziti opetovnicu koja je postojala uz svaku pučku školu. Upisi u šegrtsku školu obavljali su se početkom školske godine. K upisu u šegrtsku školu, šegrti su trebali ponijeti: krsni ili rodni list, posljednju svjedodžbu i ugovor o naukovanju sklopljen kod kr. kotarske oblasti.²⁰

Šegrt koji nije došao u školu dužan je bio svoj izostanak opravdati svjedodžbom gospodara. Učitelj (razrednik) imao je pravo podijeliti šegrtu dopust na jedan dan u slučaju *neotklonjiva i silna posla*, najviše tri puta na godinu. Sve neispričane izostale sate šegrt je bio dužan nadoknaditi duljim polaskom šegrtske škole; prije toga nije mu se smjela izdati svjedodžba otpusnica. Ako je tijekom jedne školske godine izostao više od 20 neispričanih sati, morao je dotični razred opetovati. Šegrti su se morali pridržavati određenih disciplinskih propisa. U protivnom, izricale bi im se disciplinske kazne.²¹

Redovi za ocjene u školi bili su: *u vladanju: veoma pohvalno, pohvalno, primjeren, besprikorno, prikorno radi ...; u napretku: veoma dobro, dobro, dovoljno, nedovoljno; u polazu škole: veoma marljivo, marljivo, prekidno, nemarno.*²²

Koncem svake školske godine (krajem lipnja mjeseca), održavali su se godišnji javni ispiti kojima je predsjedavao ravnatelj škole. Na koncu cijelog ustanovljenog vremena školovanja svaki šegrt dobio je školsku svjedodžbu otpusnicu koja je sadržavala cijeli, odnoseći se na njega, izvadak iz ispitnog izvješća i zadnjeg ispita. Zanimljivo je da je šegrt, čim mu je vrijeme naukovanja isteklo, dobio svjedodžbu od šegrtske škole bez obzira na to u kojem ga je razredu oslobođenje zateklo, u nižem, prvom, drugom ili trećem razredu višeg odjela, kao i bez obzira na to da li je to bilo

¹⁹ HDA, MBN, *Pravilnik Obrtničke škole usavršavanja u Splitu* od 30. lipnja 1888., kutija 151.

²⁰ Cuvaj, Antun, nav. dj., sv. X, Zagreb, 1913., str. 12-13, 19, 43; *Virovitički zavičaj*, Virovitica, 1904., br. 16, str. 2.

²¹ Isto.

²² *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu*, Zagreb, 1892., str. 260.

na kraju ili tijekom školske godine. Šegrti u to vrijeme nisu polagali ni pomoćnički ni završni ispit.²³

Dalmacija i Istra. Za upis u obrtničku školu usavršavanja, prema Pravilniku obrtničke škole usavršavanja u Splitu od 1888. godine, od šegrt se tražilo da dokaže da je zadovoljio zakonskim propisima u pogledu pohađanja pučke škole i da dokaže da zna dostatno čitati, pisati i računati, što se, ako je bilo potrebno, provjerilo prijemnim ispitom. Šegrti koji nisu mogli dokazati da posjeduju potrebna znanja u čitanju, pisanju i računanju, bili bi upisani u pripravni tečaj. Ravnatelj škole bio je ovlašten da od gospodara ili nadziratelja šegrt zatraži izjavu, bilo usmenu ili pismenu, kojom se obvezuju da će dopustiti svojim šegrtima pohađanje škole i da će se brinuti da je točno pohađaju.²⁴

Svaki upisani učenik, prema pravilniku obrtničke škole usavršavanja, bio je obavezan na redovito pohađanje škole i nije smio prekidati nauk. Učenik se morao točno pridržavati školskih propisa i disciplinarnog pravilnika škole.²⁵

U početnom periodu svoga rada obrtničke škole usavršavanja imale su sljedeći red ocjena: za *ćudoredno ponašanje*: 1. *podpuno primjerno*, 2. *primjerno*, 3. *manje primjerno*, 4. *neprijmerno*; za *školsko pohađanje*: 1. *posve revno*, 2. *revno*, 3. *prekidano*, 4. *zanemareno*; za *napredak u učevnim predmetima*: 1. *veoma dobro*, 2. *dobro*, 3. *dostatno*, 4. *nedostatno*. Red ocjena promijenjen je naredbom od 1903. godine.²⁶

I na obrtničkim školama usavršavanja ocjenjivanje učenika obavljalo se na kraju godine. Na osnovi rezultata ocjenjivanja učenici su mogli biti: promaknuti u viši razred, nepromaknuti i neocijenjeni.²⁷

Na kraju svečanog završetka školske godine učenicima obrtničkih škola podijeljeni su iskazi, a na kraju školovanja učenik je dobio svjedodžbu. Na koncu svake školske godine u prostoru škole bila je javna izložba učeničkih radova. Za poučavanje su se koristile prostorije zavoda kojima je škola bila pridružena.²⁸

3. 4. Učitelji

Hrvatska i Slavonija. Svi učitelji koji su radili u šegrtskoj školi sačinjavali su učiteljski zbor. Na čelu zbora bio je ravnatelj škole. Svaki član učiteljskog zbora imao je pravo glasa. U nižem odjelu šegrtske škole poučavali su samo učitelji nižih pučkih škola. U višim odjelima trebalo se, gdje su to prilike dopuštale, postaviti za pojedine struke sposobne učitelje pučkih, srednjih i stručnih škola. Pri izboru učitelja, potrebno je bilo osobito uzeti u obzir njegovu osposobljenost za risanje. Za knjigovodstvo i zakonslovlje dozvoljeno je bilo, ako nije bilo za to sposobnih učitelja, uzeti u tome vješta

²³ Isto; *Hrvatski radiša*, Zagreb, 1930., br. 15, str. 289.

²⁴ HDA, MBN, *Pravilnik Obrtničke škole usavršavanja u Splitu* od 30. lipnja 1888., kutija 151.

²⁵ Isto.

²⁶ Državni arhiv u Splitu (dalje DAST), Kat.-Br. 12, Iskaznica, Tiskanica za škole usavršenja u Spljetu, Br. 13b.; *Die gewerblichen fortbildungsschulen in Osterreich*, Wien, 1910., str. 62-63.

²⁷ HDA, MBN, Dopis Upraviteljstva Obrtničke škole u Spljetu uglednom Odboru Obrtničke škole usavršavanja u Spljetu i Visokom c. k. Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu od 16. rujna 1896., kutija 150.

²⁸ Isto, *Pravilnik Obrtničke škole usavršavanja u Splitu* od 30. lipnja 1888., kutija 151.

obrtnika, trgovca ili pravnika. Svaki je učitelj bio dužan paziti na duševni i ćudoredni odgoj obrtničkih i trgovačkih šegrta u školi, a ukoliko je god moguće, i izvan škole. Između učitelja, za svaki razred šegrtske škole, izabrao se po jedan razrednik. Razrednik je obavljao unutarnje poslove povjerena mu razreda, a među ostalim obavještavao je gospodare o ponašanju i napretku šegrta putem upisnice koju je šegrt dobio prilikom upisa u školu.²⁹

Godine 1889. naredbom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, izdan je propis o ispitu za učiteljsku službu na nižim pučkim školama, a 1891. godine o ispitu za učiteljsku službu na višim pučkim školama. Ispit su, pred povjerenstvom, morali polagati svi učitelji koji su željeli biti stalno namješteni na nižoj, odnosno višoj pučkoj školi.³⁰

Prema § 115. školskog zakona od 31. listopada 1888. godine, nijedan učitelj nije bio dužan raditi više od 30 sati tjedno. Ako je učitelj radio više od 30 sati tjedno, taj se rad smatrao prekovremenim i morala ga je općina, koja je školu uzdržavala, bezuvjetno platiti.³¹

Dalmacija i Istra. Prema Pravilniku obrtničke škole usavršavanja učitelji koji su predavali u obrtničkoj školi usavršavanja činili su učiteljsko osoblje. Članovi učiteljskog osoblja bili su imenovani od strane mjesnog školskog odbora, a uz potvrdu Ministarstva za bogoštovlje i nastavu. Članovi učiteljskog osoblja morali su se sastati najmanje četiri puta godišnje pod predsjedanjem ravnatelja kako bi raspravljali o pitanjima u svezi nauka, reda i pohađanja škole, nabavci učila itd. Zapisnici sa sjednica učiteljskog osoblja dostavljali su se školskom odboru na pregled koji ih je rješavao u svojoj nadležnosti, osim slučajeva ako se radilo o prijedlozima koje je trebala odobriti viša školska oblast.³²

I učitelji Dalmacije i Istre koji su radili na općim pučkim i građanskim školama morali su polagati ispit osposobljenja.³³

Prema Zakonu od 1869. i Zakonu od 1883. godine (§ 51.), ako je učitelj javne pučke ili građanske škole predavao preko 30 sati tjedno, morao mu se taj trud posebno nagraditi.³⁴

3. 5. Naukovanje kod obrtnika

Hrvatska i Slavonija. Prema § 59. obrtnog zakona, šegrte je smio držati svaki samostalni obrtnik. Zakonom nije bio određen broj šegrta koji je obrtnik smio držati.³⁵

²⁹ *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu*, Zagreb, 1892., str. 261–262.

³⁰ Isto, 1889., str. 339–347.; 1891., str. 6–20.

³¹ Cuvaj, Antun, *Školski zakon od 31. listopada 1888. s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama*, Zagreb, 1901., str. 624.

³² HDA, MBN, *Pravilnik Obrtničke škole usavršavanja u Splitu* od 30. lipnja 1888., kutija 151.

³³ Dizdar, Ilija, *Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji*, Zadar, 1913., str. 223–224.

³⁴ Isto, str. 40; HDA, MBN, *Temeljne ustanove dvorazredne trgovačke škole u Spljetu*, kutija 154.

³⁵ Smrekar, Milan, nav. dj., str. 76; Sladović, Eugen, *Naučničko (šegrtsko) pravo*, Zagreb, 1925., str. 53–54, 71.

Prilikom primanja šegrta u nauk, moralo se između obrtnika i šegrta, odnosno njegovih roditelja ili šticećenika, kod obrtne oblasti sklopiti pismeni ugovor. Ugovorom se ustanovilo trajanje naukovanja, uzdržavanje i opskrbljivanje šegrta. Hrvatski obrtni zakon nije dopuštao primanje šegrta, a da se odmah ne sklopi naukovni ugovor. Obrtniku se pružala mogućnost provjere ima li naučnik volju i dar za rad. Za to je zakon predvidio u naukovnom ugovoru pokusno vrijeme naukovanja koje nije smjelo biti duže od dva mjeseca. Naukovanje je trebalo trajati bar dok naučnik ne navrší 15 godina života. Za dječake koji su s 12 godina stupili u nauk bilo je obvezno trogodišnje naukovanje. Međutim, za dječake koji su s 13, 14 ili više godina postali naučnici nije mogla biti obveznost trogodišnjeg naukovanja jer se ova obveznost nije mogla protegnuti preko 15 godina života. No, u praksi je bilo drugačije. Svjedodžbu je izdavala obrtna oblast na temelju podataka unesenih u upisnik šegrta. Osnutkom obrtničkih zborova, izdavanje svjedodžbi prešlo je u njihovu nadležnost. Prema obrtnom zakonu od 1872., svjedodžbu je izdavao onaj obrtnik kod kojega je šegrt naukovanje završio.³⁶

Šegrti koji nisu navršili 14 godina života, mogli su u obrtnika raditi najviše 10 sati na dan. Šegrti koji su navršili 14. godinu života, mogli su raditi najviše 12 sati na dan ubrajajući u to vrijeme i vrijeme provedeno u školi. Na noćni rad, od devet sati navečer do pet sati ujutro, nisu se smjeli pozivati šegrti ispod 16 godina. Izuzetno, u obrta kod kojih bi posao zapinjao bez noćnog rada, moglo se dozvoliti rad šegrtima i ispod 16 godina, ali ne ispod 14 godina.³⁷

Dalmacija i Istra. Prema § 98. austrijskog obrtnog reda od 1859. godine, šegrt je mogao držati samo onaj obrtnik koji je sam (ili njegov poslovođa) imao potrebna stručna znanja da ih može u obrtu podučiti. Broj šegrta koje je smio držati obrtnik mogao se odrediti zadružnim statutom, a isto tako mogao je i ministar trgovine, u dogovoru s ministrom unutarnjih poslova, prethodno saslušavši trgovačku i obrtničku komoru, utvrditi naredbom broj šegrta, uopće ili za pojedine kotare.³⁸

Šegrti su se u naukovanje primali na osnovi naročitog ugovora koji je trebalo sklopiti u roku od četiri tjedna po stupanju u nauk. Pokusno vrijeme nije smjelo trajati duže od tri mjeseca i ubrajalo se u vrijeme nauka. Kada je naukovanje završilo, majstor je morao šegrtu izdati svjedodžbu o izvršenom naukovanju, o njegovu ponašanju kroz to vrijeme te o obrazovanju postignutom u obrtu. Prema § 98a. obrtnog reda, vrijeme nauka kod obrta koji ne rade kao tvornice iznosilo je ne manje od dvije i ne više od četiri godine. Kod tvorničkih obrta ne manje od dvije i ne više od tri godine. U obrtničkim poduzećima, koja su radila kao tvornice, obrtnički pomoćni radnici (radnici do navršene 16. godine života) nisu smjeli raditi više od 11 sati dnevno, ne računajući vrijeme pauze. Isto tako, mladi pomoćni radnici nisu smjeli raditi noću između osam sati navečer i pet sati ujutro.³⁹

Zakonom od 1907. godine promijenjen je i nadopunjen obrtnički red iz 1859. godine te je, između ostalog, uvedeno polaganje kalfinskog ispita kod zanatlijskih obrta.

³⁶ Sladović, Eugen, nav. dj., str. 57-58; Smrekar, Milan, nav. dj., str. 79-80, 85.

³⁷ Smrekar, Milan, nav. dj., str. 82-83.

³⁸ Sladović, Eugen, nav. dj., str. 54, 70-71.

³⁹ Gluck, Henrik, nav. dj., Dubrovnik, 1909., str. 90, 96-97.

Šegrti koji su s uspjehom položili kalfinski ispit stekli su naslov kalfe, a šegrti koji su oslobođeni pismom o nauku zvali su se pomoćnici.⁴⁰

4. Šegrtske (zanatske) škole od 1918. do 1941.

U novonastaloj Kraljevini SHS, ustroj i organizaciju šegrtskih škola pravno se nastojalo ustrojiti Zakonom o zanatskim školama iz 1922. godine. Zakon o zanatskim školama i članci 79., 134., 135., 136., 137., 138. i 139. srbijanskog Zakona o radnjama od 1910. godine trebali su važiti za cijelu Kraljevinu. No, Zakon o zanatskim školama uopće nije došao do izražaja u cijeloj Kraljevini. Uredba o općim zanatskim i zanatsko-trgovačkim školama primjenjivala se samo u Srbiji, Crnoj Gori, Vojvodini i dijelom u Bosni i Hercegovini, dok su u Hrvatskoj i Slavoniji te Dalmaciji ostali na snazi raniji propisi s neznatnim izmjenama.⁴¹

Ipak, na osnovi navedenog Zakona o zanatskim školama i srbijanskog Zakona o radnjama došlo je do ujednačavanja naziva škola u cijeloj Kraljevini. Za Hrvatsku i Slavoniju te Dalmaciju bila je to i prva promjena naziva škole. Naime, šegrtskim (obrtničkim) školama je 1928. godine dostavljen raspis Ministarstva trgovine i industrije kojim su šegrtske škole promijenile naziv u Opće zanatske ili Opće zanatsko-trgovačke škole, već prema tome jesu li školu polazili obrtnički (zanatski) odnosno obrtnički i trgovački naučnici.⁴²

Nakon dugog pripremanja, 1931. godine donesen je Zakon o radnjama (*Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, 1931, br. 262-LXXXI) koji je trebao važiti za cijelu zemlju. Namjera zakona, među ostalim, bila je da se konačno izjednači stručno školstvo u cijeloj zemlji. Na osnovi ovlaštenja § 460 i § 302 navedenog zakona ministar trgovine i industrije propisao je Uredbu o organizaciji, nastavnom planu, stručnoj spremi nastavnika i upotrebi udžbenika u stručnim produžnim školama. Na osnovi članka 19. navedene Uredbe došlo je do druge promjene naziva škole. Uredba je stupila na snagu od početka školske godine 1935./36. te su tako Opće zanatske i Opće zanatsko-trgovačke škole od navedene školske godine radile i djelovale pod novim nazivom: Stručno-produžna škola u...⁴³

4. 2. Nastavni plan i organizacija rada škole

Stručno podizanje obrtnika i obrtničke prosvjete, Savez hrvatskih obrtnika od samog osnutka 1908. godine smatrao je najvažnijim preduvjetom svakog uspješnog rada na korist obrtničkog staleža. Sva nastojanja Saveza hrvatskih obrtnika oko reorganizacije šegrtskih škola ostvarena su tek 1935. godine kada je na osnovi § 302. Zakona o radnjama od 1931. godine, a prema saslušanju komora propisana: Uredba o organi-

⁴⁰ Isto, str. 104-107.

⁴¹ *Glasnik stručne nastave*, Beograd, 1930., br. 2, str. 19-21; *Naša stručna škola*, Beograd, 1954., br. 1, str. 5.

⁴² *Škola za obrazovanje stručnih kadrova* „Đuro Đaković“ Osijek 1886-1975, Osijek (s. n., 1975.), str. 47-48.

⁴³ *Naša stručna škola*, Beograd, 1954., br. 1, str. 5.; Ognjeslav Aranicki, *Zbirka uredaba, pravilnika i naredaba Zakonu o radnjama od 5. novembra 1931*, sveska druga, Zagreb, (1935.), str. 17.

zaciji, nastavnom planu, stručnoj spremi nastavnika i upotrebi udžbenika u stručnim produžnim školama. U uredbi su navedeni i nastavni planovi za pripremne i redovne razrede koji su se postupno od šk. god. 1935./36. uvodili u sve škole na području Kraljevine SHS. U pripremnom razredu predavalo se sveukupno 8 sati tjedno: srpskohrvatski (slovenački) 3 sata, račun i osnovi geometrije 2 sata i osnovi prostoručnog crtanja 2 sata tjedno. Redovni razredi dijelili su se na: razrede općeg usavršavanja, razrede zanatskog usavršavanja i trgovačkog smjera. Praktična nastava obavljala se u uzornim radionicama s 2 sata tjedno i to samo učenici drugog i trećeg razreda po grupama.⁴⁴

Tablica 3. Nastavni plan redovnog razreda zanatskog smjera

Nastavni predmet	Sati tjedno		
	I. razred	II. razred	III. razred
Zanatska računica s kalkulacijom i geometrija	2	1	1
Zanatsko knjigovodstvo s korespondencijom	-	1	1
Zanatsko zakonodavstvo i nauka o državi	-	1	1
Nauka o materijalu (tehnologija) o alatima i mašinama za sve zanate po profesijama	-	1	1
Osnovi fizike i hemije	-	1	2
Prostoručno i geometrijsko crtanje	2	-	-
Stručno crtanje	-	2	2
Nacionalna geografija s privrednom i sa istorijom domovine	2	1	-
Srpskohrvatski (slovenački) jezik	2	1	1
Higijena	1	-	-
Vjeronauk	1	1	1
U K U P N O	10	10	10

Raspisom Ministra trgovine i industrije od 21. lipnja 1932. godine, određeno je da se obvezno u program rada škole unese jedan sat tjedno predmet *tjelesni odgoj*.⁴⁵

Objavljivanjem Uredbe o organizaciji, nastavnom planu, stručnoj spremi nastavnika i upotrebi udžbenika u stručnim produžnim školama 1935. godine došlo je do izmjena u organizaciji nastave. Nastavna godina trajala je devet mjeseci i to od 1. rujna do kraja svibnja, a školska godina računala se od 1. rujna do 31. kolovoza. Nastavna

⁴⁴ *Savez hrvatskih obrtnika 1908-1933*, Spomenspis..., nav. dj. str. 657-683.; Aranicki, Ognjeslav, nav. dj., str. 10-37.

⁴⁵ *Glasnik stručne nastave*, Beograd, 1932., br. 7, str. 2-3.

godina dijelila se na dva polugodišta. Prvo polugodište trajalo je od početka nastave u mjesecu rujnu do 31. siječnja, a drugo polugodište trajalo od 1. veljače pa do završetka nastave. Redovna predavanja počinjala su početkom rujna. Nastavni sat je trajao 45 minuta s potrebnim odmorima od 5 do 15 minuta između satova. Maksimalan broj učenika u razredu je 40, a minimalan 20. Ukoliko bi u kojem razredu bilo više od 40 učenika, otvarao bi se paralelan razred. U mjestima u kojima je u sva tri razreda bilo ispod 50 učenika, spajali su se razredi u dva ili jedno kombinirano odjeljenje. Nastava se držala u vremenu od 8 do 20 sati, ovisno o mjesnim prilikama i raspoloživim školskim prostorijama. Nastava je trajala 10 sati tjedno i 2 sata u uzornim radionicama gdje su one postojale. U manjim mjestima gdje se nisu mogle osnovati uzorne radionice, osnivale su se zbirke uzoraka alata, sprava, materijala, modela, stručno-tehničkih slika, crteža i slično.⁴⁶

Naredbom banske uprave u Zagrebu 1937., uveden je obvezni nedjeljni odmor i za naučničku omladinu pa je time konačno ukinuta obuka nedjeljom. U to vrijeme naučnici su u školu dolazili obično, na osnovi prijedloga obrtnika, tri dana u tjednu po 3 ili 4 sata.⁴⁷

Za nastavu stručno-produžnih škola koristile su se prvenstveno prostorije mjesnih stručnih škola Ministarstva trgovine i industrije, a ako takvih nije bilo, koristile su se prostorije osnovnih i drugih državnih škola.⁴⁸

Na kraju školske godine, svaka škola trebala je prirediti izložbu učeničkih radova i predmeta praktičnog rada, a najbolje učeničke radove nagraditi stručnom knjigom, alatkom ili novčano-štednom uložnom knjižicom.⁴⁹

4. 3. Upravljanje školom

Na osnovi Zakona o radnjama, u svakom mjestu gdje je postojala stručna produžna škola, osnivao se Mjesni školski odbor stručne produžne škole s ciljem vršenja neposrednog nadzora nad njom. Članovi mjesnog školskog odbora bili su:

- upravitelj stručno-produžne škole,
- četiri obrtnika koje predloži mjesno udruženje obrtnika,
- jedan predstavnik komore i radničke komore u mjestima gdje je njihovo sjedište i
- školski liječnik.⁵⁰

Za upravitelja škole, u mjestima gdje nije bilo srednjih stručnih škola niti srednjih škola, postavljali su se honorarni upravitelji prvenstveno iz redova školskih nadzornika i upravitelja građanskih i osnovnih škola. U većim mjestima u kojima su postojale stalne zgrade za stručne produžne škole, postavljali su se stalni upravitelji iz redova profesora i inženjera s najmanje 10 godina nastavničke službe.⁵¹

⁴⁶ Isto, 1936., br. 21 i 22, str. 59-62, 67.

⁴⁷ *Škola za obrazovanje stručnih kadrova „Đuro Đaković“* Osijek 1886-1975, Osijek (s. n., 1975.), str. 51.

⁴⁸ *Glasnik stručne nastave*, Beograd, 1936., br. 21 i 22, str. 60.

⁴⁹ Isto, str. 62.

⁵⁰ Isto, 1932., br. 6, str. 82.; 1936., br. 21 i 22, str. 75.

⁵¹ Isto, 1936., br. 21 i 22, str. 70-71.

Nastankom Banovine Hrvatske organizacija rada škole ostala je kao i do tada. U škole su se nastojale ugraditi tradicionalne hrvatske vrijednosti i postignuća kao i duh hrvatstva. Uredba o prijenosu poslova prosvjete s države na Banovinu Hrvatsku donesena je 28. studenog 1939. godine. Prosvjetna i školska autonomija bila je ograničena, jer je beogradsko Ministarstvo prosvjete u svojoj nadležnosti zadržalo utvrđivanje osnovnih načela prosvjetne politike za cijelu Kraljevinu Jugoslaviju. Za vođenje prosvjetnih poslova, banska vlast je osnovala Odjel za prosvjetu Banske Vlasti koji je imao pet odsjeka, a odsjeci su imali i svoje pododsjeke. Obrtničke, trgovačke, tehničke i druge njima slične stručne škole, prema ustroju banske vlasti, bile su u nadležnosti Ministarstva za obrt, industriju i trgovinu, odnosno Odjela za obrt, industriju i trgovinu, osnovanom pri navedenom ministarstvu.⁵²

4. 4. Učenici (naučnici)

Stupanjem na snagu Uredbe o organizaciji, nastavnom planu, stručnoj spremi nastavnika i upotrebi udžbenika u stručnim produžnim školama, od šk. god. 1935./36. došlo je do manjih promjena u svezi upisa učenika u školu. Upis u školu vršio se od 15. do 31. kolovoza. Upis je vršio upravitelj škole. Poslodavac je bio dužan osobno dovesti svoga učenika u školu i ispuniti prijavni list za upis te podnijeti sve potrebne dokumente: krsni (rodni) list, svjedodžbu o posljednjem školovanju, ugovor o učenju (naukovanju) i liječničko uvjerenje o fizičkoj sposobnosti. Do osnutka viših narodnih škola, mogle su se primati osobe koje su navršile 12 godina, ako je liječničkim pregledom utvrđena njihova tjelesna i duševna sposobnost za učenje i rad. Pohađanje stručno-produžnih škola bilo je obvezno za učenike i pomoćnike koji su mlađi od 18 godina. Učenici kojima je ugovoreni rok učenja zanata istekao mogli su pristupiti polaganju pomoćničkog ispita, ali nisu mogli dobiti svjedodžbu o položenom pomoćničkom ispitu dok nisu donijeli svjedodžbu o tome da su poslije tri godine pohađanja škole uspješno završili stručno-produžnu školu.⁵³

Učenik je svaki svoj izostanak morao opravdati prvog dana dolaska u školu ispričicom svog poslodavca ili liječnika. Učenik koji je neopravdano izostao 10 radnih dana nije mogao završiti započeti razred u toj školskoj godini, a oni koji su bili u trećem razredu nisu mogli na pomoćnički ispit do kraja školske godine.⁵⁴

Svaki prijestup protiv školskih propisa i dobrog vladanja učenika u školi i izvan nje kažnjavao se. Učenici su mogli biti kažnjeni: opomenom, ukorom, privremenim udaljenjem iz škole za jednu školsku godinu. Učenici se nisu smjeli kažnjavati tjelesnim kaznama. Kazne opomene i ukora izricao je razredni starješina i upravitelj, a kaznu privremenog udaljenja iz škole za jednu školsku godinu nastavničko vijeće. Ukoliko je učenik bio privremeno udaljen za jednu školsku godinu izvan škole, za toliko mu se produžilo pohađanje stručno-produžne škole.⁵⁵

⁵² *Službeni glasnik banske vlasti banovine Hrvatske, odjela za prosvjetu*, Zagreb, 1940., br. 1-2, str. 69, 86.; *Nastavni vjesnik*, Zagreb, 1977., br. 5-6, str. 42-43.

⁵³ *Glasnik stručne nastave*, Beograd, 1936., br. 21 i 22, str. 65-67.

⁵⁴ Isto, str. 67-68.

⁵⁵ Isto, str. 68-69.

U svakom polugodištu, svi učenici su morali biti iz prijednog gradiva svakog predmeta svestrano ispitani i ocijenjeni najmanje tri puta. Uspjeh iz pojedinih predmeta ocjenjivao se sljedećim ocjenama: *odličan* (5), *vrlo dobar* (4), *dobar* (3), *dovoljan* (2) i *nedovoljan* (1). S ocjenom *nedovoljan* išlo se na popravni ispit, odnosno ako se ispit nije položio, ponavljao se razred. Učenik koji je na kraju školske godine imao jednu ili dvije nedovoljne ocjene, početkom nove školske godine polagao je popravni ispit. Popravni ispit polagao se u istoj školi od 1. do 30. kolovoza i nije se mogao ponoviti. Učenik koji je imao više od dvije negativne ocjene ponavljao je razred. Vlananje se ocjenjivalo sljedećim ocjenama: *primjereno* (5), *vrlo dobro* (4), *dobro* (3) i *loše* (2).⁵⁶

Prema članku 45. Uredbe o organizaciji, nastavnom planu, stručnoj spremi nastavnika i upotrebi udžbenika u stručnim produžnim školama, učenici trećeg razreda su na kraju školske godine morali polagati završni ispit. Završni ispit polagao se iz svih predmeta koji se u tom razredu uče u prisutnosti izaslanika Ministarstva trgovine i industrije ili banske uprave. Završni ispit nije se polagao iz crtanja i knjigovodstva s korespondencijom. Iz ovih predmeta ocjena se izvela na osnovi učeničkih radova tijekom školske godine.⁵⁷

4. 5. Nastavnici

Nastavničko vijeće čine upravitelj škole i svi nastavnici škole. Vijeće je po potrebi saziavao upravitelj, ali najmanje tri puta u svakoj školskoj godini, u početku, na kraju polugodišta i na kraju školske godine. Predsjednik nastavničkog vijeća bio je upravitelj škole. Nastavnike je postavljala banska uprava na prijedlog banovinskih odbora za tri školske godine. Mogli su biti stalni i honorarni. Stalni nastavnici postavljali su se u većim mjestima gdje su postojale stalne zgrade za stručno-produžne škole pod uvjetima po kojim su se postavljali i nastavnici u državnim srednjim tehničkim i muškim zanatskim školama. Na osnovi Zakona o srednjim tehničkim i muškim zanatskim školama, direktori ili upravitelji škola bili su dužni podnositi banskoj upravi i Ministarstvu svake školske godine za svakog nastavnika za proteklu školsku godinu poseban izvještaj o radu nastavnika. U manjim mjestima postavljali su se uglavnom honorarni nastavnici. Niti jedan honorarni nastavnik nije smio imati u općim zanatskim, zanatsko-trgovačkim i stručno-produžnim školama više od osam (8) sati nastave.⁵⁸

Na početku svake školske godine, upravitelj je iz redova nastavnika odredio razrednog starješinu za svaki razred. Za svoj rad razredni starješina dobivao je četiri honorarna sata mjesečno u devet mjeseci koliko je škola radila.⁵⁹

Prema Uredbi o organizaciji, nastavnom planu, stručnoj spremi nastavnika i upotrebi udžbenika u stručno-produžnim školama iz 1935. godine, bilo je predviđeno da svaka škola ima i školskog liječnika.⁶⁰

⁵⁶ Isto, str. 69.

⁵⁷ Isto, str. 69.

⁵⁸ Isto, str. 70, 72, 74; 1932., br. 8, str. 20-22; Aranicki, Kosta V.; Stevan Karadžić, *Najnoviji Jugoslavenski učiteljski zbornik*, Pančevo, 1935., str. 139.

⁵⁹ *Glasnik stručne nastave*, Beograd, 1936., br. 21 i 22, str. 73.

⁶⁰ Isto.

4. 7. Naukovanje kod obrtnika

Na osnovi Zakona o radnjama donesena je 1936. godine Uredba o regulisanju srazmera učenika prema broju pomoćnika u trgovačkim i zanatskim radnjama i u radio-nicama u kojima se obavljaju zanatske radnje (*Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, 1936, br. 108-XXIII). Prema Uredbi propisano je da u trgovačkim i zanatskim radnjama mogu biti na učenju:

- jedan učenik, ako je imalac radnje sam ili s jednim pomoćnikom;
- dva učenika, ako je u radnji uposleno dva do pet pomoćnika;
- tri učenika, ako je u radnji uposleno šest do deset pomoćnika;
- četiri naučnika, ako je u radnji uposleno više od deset pomoćnika.

Više od četiri pomoćnika nije moglo biti istovremeno na učenju u jednoj trgovačkoj ili zanatskoj radnji. Prema Zakonu o radnjama, kod primanja u naukovanje službodavac i otac naučnika morali su u roku od 8 dana sklopiti ugovor o učenju u udruženju obrtnika ili, ako njih nema, u općini. Ugovorom se moglo odrediti i pokusno vrijeme u trajanju od najviše mjesec dana.

Vrijeme naukovanja nije smjelo biti kraće od dvije niti duže od četiri godine. Kod obrtničkih radnji, ugovor se sklapao na rok od 2 do 4 godine, a kod trgovačkih radnji na rok od 2 godine. U ugovoru se moglo odrediti pokusno vrijeme od najviše mjesec dana. Naučnik je imao pravo poslije prve godine primati nagradu za svoj rad, a to se trebalo ugovorom dogovoriti. Kada je naučnik završio ugovoreno vrijeme naukovanja, službodavac, nadležno udruženje obrtnika ili općina naučniku je izdala uvjerenje o naukovanju.⁶¹

Donošenjem Uredbe o radnom vremenu 1919. godine, gotovo bez izuzetka, uvedeno je osmosatno radno vrijeme za sva poduzeća i sve radnike i namještenike. Novim Zakonom o zaštiti radnika, donesenim 1922. godine, pogoršano je stanje i uvedeni su novi propisi. U svim poduzećima (izuzev rudnika, industrijskih i prometnih poduzeća) radno vrijeme moglo je iznositi 8, 9 ili 10 sati na dan, ovisno o naravi i težini posla. Propisi navedenog zakona kategorički su odredili da radno vrijeme za djecu ispod 16 godina ne smije trajati duže od 8 sati dnevno.⁶²

Na kraju naukovanja naučnici su polagali pomoćnički ispit. Godine 1932. godine objavljena su Pravila o polaganju pomoćničkih ispita i Uredba o polaganju pomoćničkih ispita. Pravilima i Uredbom reguliran je način polaganja pomoćničkog ispita. Pomoćnički ispit provodila je ispitna komisija osnovana pri Udruženju obrtnika. Komisija se sastojala od tri člana: predsjednika i dva člana majstora. Vlasnici radnji bili su dužni svoje učenike, nakon završetka roka učenja, prijaviti Udruženju radi polaganja pomoćničkog ispita. Kandidatu koji je položio pomoćnički ispit, Udruženje je o svom trošku izdalo pomoćničku svjedodžbu. Rad ispitnih komisija kontrolirao je ban.⁶³

⁶¹ *Zakon o radnjama* (obrotni zakon), Zagreb, 1933., str. 121-123, 128.

⁶² Sladović, Eugen, nav. dj., str. 69-70.

⁶³ Aranicki, Ognjeslav, nav. dj., str. 1-9.

5. Škole za vrijeme II. Svjetskog rata 1941. – 1945.)

Stručne škole u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj radile su u specifičnim ratnim uvjetima sa skraćenom nastavom i čestim prekidima. Nastavni plan i program te organizacija nastave stručno-produžnih škola vrijedili su iz 1935. godine. Naučnu osnovu i program nadležno ministarstvo imalo je namjeru promijeniti. Do potpune promjene naučne osnove upraviteljstva stručno-produžnih škola morala su se držati odredbi za obuku koje je Ministarstvo za obrt, veleobrt i trgovinu dostavilo školama u studenom 1941. godine.⁶⁴

Odsjek za stručno školstvo je u svibnju 1941. godine stručno-produžnim školama dostavio upute u svezi završetka školske godine 1940./41. prema kojima su, u spomen uspostave Nezavisne Države Hrvatske, ravnateljstva škola koncem školske godine 1940./41. trebala izdati, uz prigodne pogodnosti za učenike, posebne godišnje i završne spomen-svjedodžbe bez navođenja ocjena.⁶⁵

U studenom 1941. godine škole su od Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu, odsjeka za stručno školstvo, dobile dopis u svezi ocjenjivanja po predmetima u stručnim školama. Predmeti su se u svim područnim školama navedenog ministarstva trebali ocjenjivati sljedećim ocjenama: *izvrstan* (1), *vrlo dobar* (2), *dobar* (3), *dovoljan* (4), *nedovoljan* (5).

Upraviteljstva škola trebala su nakon izvršenog upisa za svakog učenika naručiti Nadzorne knjižice u koje se upisivao njihov dolazak u školu.⁶⁶ Godine 1942. izdana je zakonska odredba o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima, koja je sadržavala i osnovna pravna načela hrvatskog naučničkog prava.⁶⁷

Na teritoriju Hrvatske pod kontrolom antifašističkih/partizanskih snaga organiziran je i rad stručnih škola. U školskoj godini 1943./44. radila je jedno vrijeme u obliku tečaja škola učenika u privredi u Korenici. Na području Hrvatskog primorja, u Novom Vinodolskom, kratko vrijeme radila je ženska stručna škola. Na području Zagrebačke oblasti, početkom 1944. godine, u Koprivnici je kraće vrijeme također djelovala ženska stručna škola. U proljeće 1944. godine na području Slavonije organizirana je naučnička škola kod I. ekonomskog sektora Psunjskog područja. U jesen iste godine u Daruvaru je radila trgovačka akademija i ženska stručna škola, a u Pakracu škola učenika u privredi. U listopadu 1944. godine u Lipiku je organizirana željezničarska škola. Sastavljena je od ranije osnovanih škola u Čabru, Pakracu i Slavonskoj Požegi. ONOO za Gorski kotar je 1944. u Srpskim Moravicama osnovao Partizansku školu za zanate metalske struke, a u siječnju 1945. godine otvorena je škola za učenike u privredi pri željezničarskoj radionici. Na Kordunu radila je škola učenika u privredi pri radionici Komande

⁶⁴ Žalac, Tomo, *Škola u ratu i revoluciji, Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj 1941-1945*, Zagreb, 1988., str. 37; *Stručni glasnik ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu*, Zagreb, 1941., str. 85.

⁶⁵ *Stručni glasnik ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu*, Zagreb, 1941., str. 16-18; Državni arhiv u Bjelovaru (dalje DABJ), Škola za učenike u privredi Đurđevac, Opći spisi.

⁶⁶ *Stručni glasnik ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu*, Zagreb, 1941., str. 70; DABJ, Škola za učenike u privredi Đurđevac, Opći spisi.

⁶⁷ *Stručni glasnik glavnog ravnateljstva za obrt, veleobrt i trgovinu ministarstva narodnog gospodarstva*, Zagreb, 1942., str. 18-40.

područja. Krajem 1944. i početkom 1945. godine u Glini je radila zanatska škola i škola učenika u privredi, naučnička škola pri radionici Komande banijskog područja te zanatska škola pri kotarskoj i gradskoj radionici u Glini. U Malom Gradcu radila je škola za učenike u privredi, a u Maji škola pri okružnoj radionici. Škole pri različitim radionicama radile su uglavnom u obliku tečajeva te je za njih sastavljen odgovarajući nastavni plan i program. I na oslobođenom području Dalmacije radio je veći broj škola. Krajem 1944. godine proradila je pletarska škola u Opuzenu, zatim ženska stručna škola u Metkoviću i Makarskoj te zanatska škola u Šibeniku. Početkom 1945. godine u potpuno oslobođenoj Dalmaciji počeo je raditi veći broj stručnih škola. U Splitu i Dubrovniku otvorene su muzičke škole, a radile su i ostale stručne škole.⁶⁸

U Glini je od 20. do 23. kolovoza 1944. održano Zemaljsko savjetovanje prosvjetnih radnika za krajeve južno od rijeke Save. Savjetovanje je imalo veliko značenje za daljnji razvoj školstva i prosvjete na oslobođenom teritoriju Federalne Države Hrvatske.

6. Stručne škole u socijalističkoj Jugoslaviji (1945. – 1990.)

6.1. Promjena naziva škole i osnutak centara

Ministarstvo industrije i rudarstva, Odjel za stručno školstvo uputio je 1947. godine svim stručno-produžnim školama u Narodnoj Republici Hrvatskoj Rješenje prema kojemu su škole bile dužne promijeniti ime u Škola za učenike u privredi uz dodatak naziva mjesta u kojem se škola nalazi. Tako su stručno-produžne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj s novom školskom godinom započele rad s novim imenom: Škola za učenike u privredi . . .⁶⁹

Na osnovi Zakona o učenicima u privredi (*Službeni list*, Beograd, 1946., br. 28) u pojedinim su mjestima osnovane centralne škole. Centralne škole su polazili učenici iz mjesta u kojima nije bilo škole za učenike u privredi.⁷⁰

U ovom razdoblju doneseno je više rezolucija kojima se željelo unaprijediti obrazovanje. Na osnovama Rezolucije Savezne skupštine o obrazovanju stručnih kadrova od 1960., Rezolucije o načelima izgradnje sistema stručnog obrazovanja od 1965. i Nacrta rezolucije o društveno-ekonomskoj politici u SR Hrvatskoj u 1968. godini u mnogim mjestima osnovani su **Školski centri** i **Centri za obrazovanje kadrova u privredi**. Isto tako, na osnovama Rezolucije o načelima izgradnje sistema stručnog obrazovanja od 1965. i Rezolucije o razvoju odgoja i obrazovanja na samoupravnoj osnovi od 1970. godine provedena je reforma srednjeg obrazovanja kroz dvije faze:

⁶⁸ Ogrizović, Mihajlo, *Razvitak školstva na oslobođenom teritoriju Hrvatske (1941-1945)*, Zagreb, 1975., str. 195, 196.; *Prosveta i školstvo u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji naroda i narodnosti Jugoslavije*, Novi Sad, 1984., str. 392.

⁶⁹ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Spisi 1947.

⁷⁰ *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1951., br. 7, str. 77.

1. pripremnu, na široj programskoj strukturi i koja je omogućavala brže i lakše usvajanje specijaliziranih, odnosno posebnih znanja, veću mobilnost i prilagođavanje procesima rada i
2. završnu, koja je bila programski usmjerena na osposobljavanje, odnosno pripremanje polaznika za određeno radno mjesto, poslove, odnosno tehnološki proces.⁷¹

Donošenjem Ustava SFRJ 1974. i Zakona o udruženom radu 1976. godine dolazi do uvođenja samoupravljanja u odgojno-obrazovne organizacije te nastanka **Centara za odgoj i usmjereno obrazovanje**. Centri za odgoj i usmjereno obrazovanje zamijenili su dotada postojeće srednje škole (gimnazije, stručne škole i škole za kvalificirane radnike). U većini slučajeva, centri za odgoj i usmjereno obrazovanje nastali su spajanjem gimnazija s postojećim školskim centrima odnosno centrima za obrazovanje kadrova u privredi, a započeli su s radom 1978. godine.⁷²

6.2. Nastavni plan i organizacija rada škole

Prve poslijeratne školske godine, 1945./46., u školama se nastavilo raditi prema nastavnom planu iz godine 1935., samo se umjesto predmeta Poslovno zakonodavstvo i Nauka o državi predavao predmet Organizacija narodne vlasti, sudova i sindikata, a umjesto Povijesti, Povijest Narodno oslobodilačkog pokreta. Školske godine 1947./48. škole učenika u privredi radile su prema nastavnom planu i programu koji je izdalo Ministarstvo industrije i rudarstva 1947. godine. Prema novom nastavnom planu i programu predmet Organizacija narodne vlasti, sudova i sindikata mijenja naziv u Nauka o državi i zakonodavstvo, predmet Fizika i kemija odvaja se u zasebne predmete, a uvodi se predmet Ruski jezik. Značajnije promjene nastavnog plana i programa dogodile su se školske godine 1949./50. jer je predviđena organizacija nastave prema čistim strukama. Za one škole koje to nisu mogle provesti, predviđena je bila nastava u mješovitim odjeljenjima prema posebnim planovima i programima za mješovite škole. Pri tome se moralo voditi računa radi li se o zanimanjima dvogodišnjeg ili trogodišnjeg trajanja.⁷³

Dopisom Ministarstva rada od 1949. godine, svi učenici škole učenika u privredi koji su u toj kalendarskoj godini navršili 17 godina bili su obvezni sudjelovati u predvojničkoj obuci kao sastavnom dijelu teoretske nastave 2 sata tjedno.⁷⁴

U Uredbi o učenicima u privredi (*Službeni list FNRJ*, Beograd, 1952., br. 39) od 1952. godine bilo je propisano ukupno vrijeme praktičnog i teoretskog rada prema godinama učenja. Radi usklađivanja s Uredbom o učenicima u privredi, objavljeni su

⁷¹ *Pedagoška enciklopedija 1*, Beograd, Zagreb, Titograd, Novi Sad, 1989., str. 69-71.; 2, 322-324.; Arhiva Tehničke škole Virovitica, Spisi 1968.; Irena Bulović, *Razvoj stručnog obrazovanja u školskom sistemu SFRJ*, Zagreb, 1970., str. 102-103.

⁷² *Pedagoška enciklopedija 1*, Beograd, Zagreb, Titograd, Novi Sad, 1989., str. 70, 72.; 2, 322-324.

⁷³ DABJ, Škola za učenike u privredi Đurđevac, Opći spisi.; DAH, Ministarstvo rada NRH, zaključci, planovi, teze za seminare, referati (1946.-1950.), kutija 134.; Ministarstvo prosvjete NRH, kutija 49.; Kržek, Željko, *Razvoj obrtničkog školstva u Križevcima*, Križevci, 2001., str. 36.

⁷⁴ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Oglasna knjiga za učenike 1949.-1956.

privremeni planovi za škole za učenike u privredi koji su se primjenjivali od školske godine 1952./53.⁷⁵

Na osnovi Općeg zakona o školstvu (*Službeni list FNRJ*, Beograd, 1958, br. 28) Savjet za prosvjetu donio je 1959. godine novi nastavni plan i program za škole za kvalificirane radnike. Prijelazom na školovanje prema sistemu Opće srednje škole, ponovno su doneseni novi nastavni planovi i programi.⁷⁶

Prosvjetni savjet Hrvatske donio je 1973. godine Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj (izmjene i dopune osnova nastavnog plana i programa donesene su 1975. godine) koje su se nepovoljno odrazile na školovanje učenika za obrtnička zanimanja. Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje uvodile su se u škole postupno. Nastava iz proizvodno-tehničkog obrazovanja s pet sati na tjedan počela je u školskoj godini 1975./76. u prvom razredu, a u drugom od školske godine 1976./77.; proizvodni rad (140 sati) izvodio se neposredno nakon završetka drugog razreda.⁷⁷

U prvom i drugom razredu pripremnog stupnja nema više klasične praktične nastave. Proizvodno-tehničko obrazovanje nije bilo stručno obrazovanje te se tako prekinula veza sa strukom, a to se nepovoljno odrazilo osobito na obrtnička zanimanja. Nakon drugog razreda učenici su se opredjeljivali za zanimanja. Mogli su se opredijeliti za određena obrtnička zanimanja, i tako se uključiti u stručni dio školovanja koji je uključivao i praktičnu nastavu, ili su se opredijelili za nastavak školovanja u nekoj drugoj srednjoj školi. Školske godine 1977./78. upisala se prva generacija učenika u završni stupanj.⁷⁸

Nakon gotovo deset godina idealizma i nekritičnih stavova o koncepciji sustava usmjerenog obrazovanja, od školske godine 1984./85. pokušava se srednje usmjereno obrazovanje vratiti na mjesto koje mu pripada u cjelokupnom sustavu obrazovanja. Naime, od navedene školske godine počinje ponovno upisivanje u programe struke od prvog razreda srednje škole. Školske godine 1985./86. izvršena je temeljita revizija nastavnih planova i programa. Osim praktične nastave u nastavnim planovima za I. i II. godinu obrazovanja uvedeno je i 136 sati općih sadržaja te 68 sati izborne nastave vezane za struku. Praktično se novi okvirni obrazovni program za određene obrazovne profile počinje primjenjivati od školske godine 1986./87. godine.⁷⁹

6.3. Upravljanje školom

U kotarskim i gradskim narodnim odborima, odmah poslije rata, radi brige o školama osnovana su povjereništva za prosvjetu na čijem je čelu bio povjerenik za prosvjetu. Pomoćno i savjetodavno tijelo mjesnog narodnog odbora bio je prosvjetni aktiv,

⁷⁵ *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1952., br. 4-5, str. 41.

⁷⁶ Isto, 1960, br. 1-2, str. 1, 2.

⁷⁷ Isto, 1973, br. 7, str. 153-160.; *Obrazovanje i rad*, Zagreb, 1975., br. 2, str. 4, 5.

⁷⁸ *Škola za obrazovanje stručnih kadrova „Đuro Đaković“ Osijek 1886-1975*, Osijek (s. n. , 1975.), str. 64.; *Razvoj stručnog obrazovanja u Daruvaru 1887-1987. godine*, Daruvar, 1988., str. 49.

⁷⁹ *Razvoj stručnog obrazovanja u Daruvaru 1887-1987. godine*, Daruvar, 1988., str. 76.

a pomoćno i savjetodavno tijelo povjereništva za prosvjetu bio je prosvjetni savjet. Prosvjetnim savjetom rukovodio je povjerenik za prosvjetu.⁸⁰

Kako bi se odredio djelokrug rada nastavničkih zborova i upravitelja škole, Ministarstvo je 1950. godine izdalo Upute o djelokrugu rada direktora, upravitelja, nastavničkog zbora, radnih jedinica razrednika, razrednih vijeća i tajnika srednjih škola i srednje stručnih škola, osmogodišnjih i nižih stručnih škola koje su nastavnički zborovi na čelu s direktorima odnosno upraviteljima trebali primijeniti prema mogućnostima u kojima je radila njihova škola.⁸¹

Na osnovi Zakona o savjetima građana, iz 1951. godine osnovani su Savjeti građana za prosvjetu i kulturu s ciljem rukovođenja školama i kulturno-prosvjetnim ustanovama, kao i radi povezivanja njihove djelatnosti u svrhu što uspješnijeg razvijanja prosvjete i kulture. Savjeti građana za prosvjetu i kulturu zamijenili su dotadašnja povjereništva za prosvjetu.⁸²

Godine 1952. donesena je Uredba o stručnim školama (*Službeni list FNRJ*, Beograd, 1952, br. 39). Na čelu škole za učenike u privredi bio je upravitelj škole. Svaka škola imala je nastavnički savjet koji su sačinjavali svi nastavnici škole. Pri svakoj školi postojao je i školski odbor čiji je zadatak bio pomagati nastavničkom savjetu u ostvarivanju nastavnih i odgojnih zadataka škole. Uredba o stručnim školama bila je važeća sve do donošenja Općeg zakona o školstvu – pročišćeni tekst, od 1964. godine (*Službeni list SFRJ*, Beograd, 1964, br. 4).⁸³

Na osnovi Odluke o osnovnim načelima društvenog upravljanja školama, koju je Sabor Narodne Republike Hrvatske donio 1954. godine, društveno upravljanje vršilo se preko ovih tijela:

- školskog savjeta;
- nastavničkog zbora;
- razrednog vijeća;
- razredne zajednice;
- zajednice doma i škole.⁸⁴

Godine 1955. godine donesen je Opći zakon o upravljanju školama (*Službeni list FNRJ*, Beograd, 1955., br. 11). Neposredno upravljanje školama vršilo se putem školskog odbora, nastavničkog vijeća i upravitelja, odnosno direktora škole.⁸⁵

Godine 1958. stupio je na snagu Opći zakon o školstvu (izmjene i dopune done-sene su 1960. i 1964.). Društvena tijela neposrednog upravljanja školama na osnovi Općeg zakona o školstvu bila su: školski odbor, nastavničko vijeće, razredno vijeće i direktor škole.⁸⁶

⁸⁰ Isto, 1948., br. 9, str. 153-154.

⁸¹ Isto, 1950., br. 8, str. 102.

⁸² Isto, 1951., br. 3, str. 25-27.

⁸³ Isto, 1964., br. 1, str. 1-7.

⁸⁴ Isto, 1954., br. 3-4, str. 17.

⁸⁵ Isto, 1955., br. 5, str. 33.

⁸⁶ *Opći zakon o školstvu*, *Službeni list FNRJ*, Beograd, 1958., br. 28.; *Zakon o izmjeni Općeg zakona o školstvu*, *Službeni list FNRJ*, Beograd, 1960., br. 27.; *Zakon o izmjenama i dopunama Općeg zakona o školstvu*, *Službeni list SFRJ*, Beograd, 1964., br. 1.; *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1964., br. 1, str. 2-7.

Zakonom o srednjem obrazovanju donesenom 1971. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1971., br. 30) nisu se odredili ni stručni ni izvršni organi u odgojno-obrazovnim organizacijama. Odredbe zakona samo su generalno obvezivale svaku odgojno-obrazovnu organizaciju da svojim statutima utvrde pitanja o kojima radni ljudi i učenici odlučuju neposredno ili putem tijela upravljanja. U odgojno-obrazovnim organizacijama konstituirale su se razredne zajednice kojima je rukovalo predsjedništvo izabrano na sjednici. Direktor je rukovodio poslovanjem odgojno-obrazovne organizacije, izvršavao odluke organa upravljanja, zastupao organizaciju, obavljao pedagoško-instruktivni nadzor, brinuo se o izvođenju odgojno-obrazovnog rada, brinuo se za zakonitost rada odgojno-obrazovne organizacije. Za svoj rad odgovarao je radnoj zajednici.⁸⁷

6.4. Učenici (naučnici)

Na osnovi Uvodnog zakona za Opći zakon o školstvu i Općeg zakona o školstvu (*Službeni list FNRJ*, Beograd, 1958, br. 28), od 1959. godine učenici su se upisivali na osnovi raspisanog natječaja. Prijavi na natječaj bilo je potrebno priložiti: originalnu svjedodžbu o završenom osmom razredu osnovne škole, izvod iz Matice rođenih, mišljenje škole o sposobnostima i sklonostima. Povjerenstvo je učenike prijavljene za upis o rezultatima natječaja trebalo obavijestiti do 15. srpnja, a učenicima koji nisu bili primljeni vratiti dokumente. Školski odbor i savjet za prosvjetu dužni su bili vršiti nadzor nad provedbom natječaja i upisa.⁸⁸

Što se tiče prava i dužnosti učenika, Ministarstvo industrije i rudarstva, Odjel za stručno školstvo je 1945. godine dostavilo stručno-produžnim školama Pravila o vladanju i učenju učenika i učenica stručnih škola. Prema Pravilniku svako se neopravdano izostajanje iz škole ili s koje druge školske dužnosti kažnjavalo. Učenici su bili dužni usmeno opravdavati svoje izostanke čim su došli u školu, a prema potrebi i na zahtjev razrednika, učenici su mogli donijeti i pismeno opravdanje roditelja, skrbnika, uprave đачkog doma ili liječničko uvjerenje. Ako je učenik izostao zbog bolesti ili neke druge iznenadne zapreke, morao je odmah, a najkasnije u roku dva dana, izvijestiti o tome razrednika ili direktora škole. Ako ne bi poslao izvješće u roku od deset dana, smatralo se da je napustio nastavu. Za uspjeh u vladanju, učenju i radu učenici su mogli biti pohvaljeni. Odgojne mjere koje su se mogle izreći učenicima bile su: usmena opomena predmetnog nastavnika ili razrednika, koja se izricala pred razredom, pismena opomena predmetnog nastavnika ili razrednika (u dnevniku), ukor razrednika, ukor razrednog vijeća, ukor direktora, ukor nastavničkog zbora, isključenje iz škole na jednu ili više godina i isključenje iz svih škola Federalne Hrvatske. Isključenje je izricao nastavnički zbor, a odobravalo nadležno Ministarstvo. Kazne su povlačile za sobom ove ocjene iz vladanja: ukor razrednika ocjenu vrlo dobro, ukor razrednog vijeća ocjenu dobro, ukor direktora ili nastavničkog zbora ocjenu loše.⁸⁹

⁸⁷ *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1971., br. 3, str. 32-43.

⁸⁸ Isto, 1959., br. 7, str. 65.

⁸⁹ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Pravila o vladanju učenika i učenica stručnih škola Ministarstva industrije i rudarstva, Zagreb, 1945.

Prema Općem zakonu o školstvu od 1958. godine učenici koji su se isticali svojim radom i ponašanjem mogli su biti pohvaljeni, odnosno nagrađeni, a prema učenicima koji nisu ispunjavali svoje dužnosti mogle su se primjenjivati disciplinske mjere. Prema pročišćenom tekstu Općeg zakona o školstvu iz godine 1964. izricanje pedagoških mjera učenicima riješeno je statutom škole.⁹⁰

Od 1952. godine učenici su obvezno morali imati Đačke knjižice. U Đačku knjižicu razrednici su, nakon održane sjednice nastavničkog vijeća, upisivali ocjene za I. polugodište.⁹¹

Donošenjem Zakona o srednjem obrazovanju 1971. godine, učenici su i dalje imali pravo sudjelovati u upravljanju odgojno-obrazovnom organizacijom putem zajednice učenika. Prema učenicima koji nisu izvršavali svoje dužnosti i koji se nisu pridržavali propisa i pravila škole mogle su se primijeniti odgojne mjere. Prema učenicima primjenjivale su se sljedeće odgojne mjere: opomena, ukor i, u težim slučajevima, udaljenje iz škole s pravom polaganja razrednog ispita u toj školi. Poblži propisi o pohvalama, nagradama i odgojnim mjerama, kao i o njihovoj provedbi, bili su sadržani u statutu škole.⁹²

Odmah poslije rata, Ministarstvo industrije i rudarstva, Odjel za stručno školstvo, uputilo 1945. godine svim školama upute o nastavku školske obuke u stručno-produžnim školama. U uputama, između ostalog, bilo je navedeno da se uspjeh ima ocjenjivati ovim ocjenama: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2) i nedovoljan (1), a vladanje: primjerno (5), vrlo dobro (4), dobro (3) i loše (2). Ako je učenik imao jednu ili dvije negativne ocjene, bio je upućen na polaganje popravnih ispita. S tri i više negativnih ocjena ponavljao je razred.⁹³

Završni ispit prema Zakonu o učenicima u privredi morao se polagati u školi u kojoj je učenik redovno i s uspjehom završio posljednju školsku godinu. Ispitno povjerenstvo sastojalo se od upravitelja škole, nastavnika pojedinih predmeta (članovi ispitivači) i zapisničara. Završni ispit mogao se polagati u dva roka: ljetnom i jesenskom. Odlični učenici bili su oslobođeni polaganja završnog ispita. Usmeni ispit vršio se neprekidno bez obzira na nedjelju. Ispit se usmeno polagao iz predmeta: hrvatski jezik, račun s geometrijom, povijest, zemljopis i tehnologije, a usmeno i pismeno samo iz hrvatskog jezika. Bez obzira na rezultat pismenog, učeniku je bio dopušten pristup usmenom ispitu, s tim da je ocjena pismenog ispita utjecala na konačnu ocjenu iz hrvatskog jezika. Učenik koji nije položio završni ispit, nakon 3 mjeseca mogao je ponoviti ispit.⁹⁴

Prema Privremenim uputama o završnim ispitima u nižim školama Ministarstva prosvjete od 1951. godine završni ispit polagao se u tri roka: ljetnom, jesenskom i zimskom. Od 1. lipnja do dana polaganja završnog ispita, radno vrijeme je iznosilo ukupno 4 sata dnevno da bi se učenicima omogućilo pripremanje za ispit. Za vrijeme

⁹⁰ *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1958., br. 7, str. 71.; 1964., br. 1, str. 5, 6.

⁹¹ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Oglasna knjiga za učenike 1949.-1956.

⁹² *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1971., br. 3, str. 35.

⁹³ DABJ, Škola za učenike u privredi Đurđevac, Opći spisi.

⁹⁴ Isto.

pripremanja ispita, kao i u dane ispita, učenicima se isplaćivala naknada u iznosu višine plaće za 8 sati rada dnevno. Ispitno povjerenstvo u nižim stručnim školama sastojalo se od: predsjednika ispitnog povjerenstva, tajnika predsjednika povjerenstva, stalnog člana i na teoretskom dijelu ispita – ispitivači nastavnih predmeta koji se polažu na ispit, a na praktičnom dijelu – ispitivač za ocjenu praktičnog rada. Predsjednik ispitnog povjerenstva bio je upravitelj škole, a zamjenik predsjednika trebala je biti stručna osoba one struke iz koje učenici polažu ispit. U školama koje su imale veći broj učenika, sastavljao se ispitni odbor. Ispitni odbor sastojao se od dva ili više ispitnih povjerenstava. Svako povjerenstvo sastojalo se od predsjednika kojega je odredio upravitelj škole, stalnog člana – predavača glavnog predmeta i trećeg člana – ispitivača pojedinih predmeta. Završni ispit se sastojao od praktičnog i teoretskog dijela. Praktični dio ispita sastojao se od ispitnog zadatka koji se, u sporazumu s poduzećem, učenicima davao neposredno prije početka ispita. Vrijeme izrade nije smjelo biti duže od tri dana. Učenici koji nisu uspješno položili praktični dio ispita, nisu mogli pristupiti teoretskom dijelu ispita. Oni su mogli ponoviti ispit u idućem ispitnom roku. Teoretski dio ispita sastojao se od pismenog i usmenog dijela. Pismeni dio ispita polagao se iz narodnog jezika i stručnog crtanja (skiciranja i čitanja nacrti). Usmeni dio ispita polagao se nakon pismenog dijela. Usmeni dio polagao se iz sljedećih predmeta: hrvatski jezik, račun s geometrijom, stručni predmeti (svi predmeti, koji su se učili u završnom razredu; srodni predmeti mogli su se spojiti). Usmeni dio ispita, gdje je to bilo moguće, polagao se predmet po predmet. Učenik je položio završni ispit ako ni iz jednog predmeta nije dobio negativnu ocjenu.⁹⁵

Od 1952. godine, donošenjem Uredbe o učenicima u privredi, polagao se samo završni ispit. Završni ispit prema Uputama o polaganju završnog ispita na stručnim školama od 1961. godine polagali su kandidati koji su uspješno završili posljednji razred stručne škole. Završni ispit polagao se u ljetnom, jesenskom i zimskom roku. Završni ispit provodili su ispitni odbori i ispitna povjerenstva. Škola je morala donijeti pravilnik o polaganju završnog ispita. Završni ispit sastojao se od završnog stručnog rada, pismenog rada iz hrvatskosrpskog jezika i usmenog ispita. Završni stručni rad kandidati su izrađivali u tijeku posljednje godine školovanja. Kandidati čiji je završni stručni rad ocijenjen pozitivno imali su pravo izaći na polaganje pismenog iz hrvatskosrpskog jezika. Usmeni ispit polagao se nakon pismenog iz hrvatskosrpskog jezika u roku koji nije bio kraći od dva dana. Kandidat koji ne položi hrvatskosrpski jezik također se uputio na sljedeći rok. Popravni ispit polagao se iz pismenog rada iz hrvatskosrpskog jezika i usmenog dijela ispita. Kandidatima koji su uspješno položili završni ispit, izdavala se svjedodžba o završnom ispitu. Kandidatima koji nisu uspješno položili završni ispit, na poleđini svjedodžbe završnog razreda upisivalo se iz kojeg dijela ispita nisu zadovoljili. Ispitni odbor sastojao se od direktora škole i svih članova ispitnih povjerenstava. Direktor je bio predsjednik ispitnog odbora. Svako povjerenstvo imalo je najmanje 4 člana.

Godine 1963. donesena su Uputstva o završnom ispitu na stručnim školama. Najvažnije promjene dogodile su se u sadržaju i tijeku završnog ispita. Usmenog ispita iz

⁹⁵ *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1951., Prilog broju 3, V-VI.

hrvatskosrpskog jezika više nije bilo, a uveden je ispit iz matematike. Svrha ispita iz matematike bila je da se provjeri u kojoj su mjeri kandidati savladali znanja iz matematike potrebna za obavljanje njihovog budućeg zanimanja. Ispit iz matematike sastojao se od pismenog i usmenog dijela.⁹⁶

6.5. Nastavnici

Prema Općem zakonom o školstvu, nastavnikom je mogla biti osoba koja je raspolagala propisanim pedagoškom i stručnom spremom i koja je davala garancije da će ostvariti svrhe odgoja i obrazovanja. Općim zakonom bilo je uvedeno i obvezno stručno usavršavanje nastavnika.⁹⁷

Na osnovi Zakona o srednjem obrazovanju, nastavnik je mogla biti samo osoba koja je završila odgovarajući fakultet, visoku školu ili umjetničku akademiju i stekla potrebno pedagoško obrazovanje. Zatečeni nastavnici bez visoke stručne spreme morali su se u roku od 5 godina od dana stupanja na snagu Zakona doškolorati uz određene iznimke. Nastavnici su se birali natječajem, a način provedbe natječaja i izbor nastavnika trebao se odrediti statutom škole.⁹⁸

Normu rada nastavnika, odmah poslije rata, možemo vidjeti iz dopisa Ministarstva industrije i rudarstva upućenog 1945. godine svim stručno-produžnim školama. U dopisu je bio reguliran način isplate nagrade honorarnim nastavnicima. Honorar se isplaćivao u slučajevima ako je nastavnik radio iznad tjedne norme koja je iznosila za:

- direktora, 6 sati tjedno;
- upravitelja, 12 sati tjedno;
- nastavnike teoretskih predmeta, 24 sata tjedno;
- nastavnike teoretskih predmeta s praktičnim (tehničkim) vježbama, 30 sati tjedno;
- stručne učitelje i učiteljice, 42 sata tjedno;
- obrtnu učitelje, 42 sata tjedno.⁹⁹

Godine 1951. donesen je Pravilnik o polaganju pedagoško-dopunskog ispita za zvanje učitelja praktične nastave, stručnog učitelja, nastavnika i profesora stručne škole. Ispit su bili obvezni polagati svi predavači stručnih predmeta i praktične nastave koji su imali odgovarajuću školsku spremu i položen stručni ispit u svojoj struci.¹⁰⁰

Prema Uredbi o prosvjetno-naučnoj struci od 1948. godine, osobe koje su se prvi put zaposlile u prosvjetno-naučnoj službi, a nisu imale praksu za obavljanje poslova određenog zvanja u toj struci, primale su se kao pripravnici. Pripravnička služba trajala je dvije godine.¹⁰¹

Na osnovi Zakona o stručnom usavršavanju nastavnika (iz 1967. godine), Pedagoški savjet Hrvatske donio je u lipnju 1969. godine programe obveznog stručnog

⁹⁶ Isto, 1963., br. 2, str. 17-19.

⁹⁷ Isto, 1958., br. 7, str. 71.-72.

⁹⁸ Isto, 1971., br. 3, str. 35-36.; DABJ, Škola za učenike u privredi Križevci, Opći spisi.

⁹⁹ DABJ, Škola za učenike u privredi Đurđevac, Opći spisi.

¹⁰⁰ Isto, 1954., br. 6, str. 45, 46.

¹⁰¹ Isto, 1948., br. 1, str. 2-6.

usavršavanja i Pravilnik o polaganju stručnog ispita i oblicima stručnog usavršavanja nastavnika prema novom sustavu.¹⁰²

Ministarstvo prosvjete izravno je školama 1948. godine dostavilo Upute prema kojima je povjerenik prosvjetnog odjela i kotarski prosvjetni referent trebao ministarstvu dostaviti podatke o nastavnicima koji se ističu stručno-pedagoškom i političkom izgrađenošću, koji su znali povezati svoje znanje sa stvarnošću, koji su živjeli s narodnim masama i aktivno djelovali u njihovim organizacijama. Isto tako trebalo je dostaviti podatke i o nastavnicima koji su na spomenutim sektorima djelovali negativno i tako narušavali ugled prosvjetnih radnika.¹⁰³

Pravilnik o ocjenjivanju nastavnog i odgojnog osoblja propisan je 1959. godine. Na osnovi pravilnika, ocjenjivanje nastavnog i odgojnog osoblja vršilo se za svaku školsku godinu. Ocjenjivanje nastavnog i odgojnog osoblja vršilo je povjerenstvo od tri člana.¹⁰⁴

6.6. Naukovanje kod obrtnika

Prema Općem zakonu o zanatstvu od 1949. godine (*Službeni list*, Beograd, 1949., br. 49) zanatske radnje i radionice morale su, u pravilu, držati zanatske učenike.

Prema Pravilniku o uvjetima pod kojima zanatske radnje samostalnih zanatlija mogu držati učenike u privredi (*Narodne novine*, Zagreb, 1964, br. 31). Zanatska radnja mogla je držati najviše dva učenika u privredi i to:

- jednog učenika u privredi ako je imala u redovnom radnom odnosu s punim radnim vremenom najmanje jednog radnika sa stupnjem stručnog obrazovanja kvalificiranog, odnosno visokokvalificiranog radnika;
- dva učenika u privredi ako je imala u redovnom radnom odnosu s punim radnim vremenom dva ili više radnika sa stupnjem stručnog obrazovanja kvalificiranog, odnosno visokokvalificiranog radnika.

U broj zaposlenih ubrajao se i samostalni zanatlija. Odredbama Pravilnika iz 1966. godine jedan samostalni zanatlija mogao je držati tri učenika u privredi. Ovaj broj mogao se povećati za po jednog učenika na svakog zaposlenog kvalificiranog ili visokokvalificiranog odgovarajućeg radnika. Kako je samostalni zanatlija mogao držati najviše pet radnika, i ako su svi oni bili kvalificirani ili visokokvalificirani odgovarajuće struke, proizlazi da je samostalni zanatlija mogao držati od 3 do 8 učenika u privredi.

Poslodavac je, prema Zakonu o učenicima u privredi, bio dužan s osobom koju uputi radi učenja struke nadležno tijelo službe posredovanja rada zaključiti pismeni ugovor o učenju u roku od osam dana po primitku učenika. Ugovor je mogla sklopiti osoba koja je navršila 14 godina, bila pismena, duševno i tjelesno zdrava i sposobna za učenje dotične struke. Najnižu starost za učenje u određenim strukama ministri rada mogli su propisati i veću od 14 godina.

Donošenjem Uredbe o učenicima u privredi, poduzeće je bilo dužno s roditeljem ili starateljem učenika zaključiti pismeni ugovor prema kojem je poslodavac je bio du-

¹⁰² Isto, str. 89-92.

¹⁰³ Isto, 1948., br. 1, str. 14.

¹⁰⁴ Isto, 1959., br. 4, str. 29-34.

žan učeniku redovno isplaćivati mjesečnu novčanu nagradu. Nakon položenog završnog ispita poslodavac je bio dužan učenika, ako je on to zahtijevao, zaposliti u svojstvu kvalificiranog radnika na vrijeme od najmanje 6 mjeseci. Zakonom o srednjem obrazovanju ukinuto je sklapanje ugovora za učenje između učenika i radne organizacije, odnosno privatnog poslodavca. Praktična nastava organizirala se i utvrdila ugovorom između odgojno-obrazovne organizacije i radne organizacije, odnosno privatnog poslodavca. Zakonom se željelo postići da se svi učenici upisuju pod jednakim uvjetima bez obzira na vrstu škole, što do tada nije bio slučaj.¹⁰⁵

Vrijeme učenja u mjesecima, za pojedino zanimanje, 1946. godine bilo je određeno Pravilnikom o određivanju struka za koje je potrebno učenje radi stjecanja stručne kvalifikacije, vremena učenja i radova štetnih po zdravlje u tim strukama (*Službeni list FNRJ*, Beograd, 1946, br. 75). Godine 1950., na osnovi Zakona o učenicima u privredi, donesen je Pravilnik o strukama i zanimanjima (*Službeni list*, Beograd, 1950, br. 19) prema kojemu je vrijeme učenja trajalo najviše tri godine i moglo se skratiti ili produžiti jedino u slučajevima predviđenim Zakonom o učenicima u privredi. U Zakonu o učenicima u privredi bilo je navedeno da vrijeme učenja može trajati najviše tri godine. Učenik je za vrijeme učenja imao pravo na plaću koja se određivala posebnim propisima. Ako se poslodavac ugovorom o učenju obvezao učeniku dati stan, hranu i drugo, mogla se vrijednost tih davanja odbiti od plaće najviše do 90%. Prema Uredbi o učenicima u privredi, učenje pojedinih zanimanja trajalo je u pravilu tri godine. Izuzetno za određena zanimanja vrijeme je moglo biti i duže, ali ne duže od četiri godine, i kraće, ali ne kraće od dvije godine. Do donošenja novih propisa o vremenu trajanja učenja pojedinih zanimanja u cijelosti su ostale na važnosti odredbe članka 2. (vrijeme učenja u mjesecima potrebno za stjecanje stručne sprema potrebne za obavljanje pojedinih zanimanja) Pravilnika o strukama i zanimanjima. Učenici u privredi imali su pravo na mjesečnu novčanu nagradu koja se određivala posebnim propisima.

Radno vrijeme učenika, prema Zakonu o učenicima u privredi, iznosilo je 8 sati dnevno, odnosno 48 sati tjedno, ako za pojedinu struku nije bilo određeno kraće vrijeme. U radno vrijeme učeniku se uračunavalo i vrijeme provedeno u školi ili na tečaju, kao i vrijeme utrošeno na čišćenje radnih prostorija i postrojenja. Učenicima ispod 16 godina bio je zabranjen prekovremeni rad, noćni rad i rad na poslovima štetnim po zdravlje. Učenik je imao pravo na plaćeni godišnji odmor od dva tjedna koji mu se trebao dati u vremenu od 1. travnja do 31. listopada. Izvan ovog roka, godišnji odmor učeniku se mogao dati samo na njegov izričit zahtjev. Prema Uredbi o učenicima u privredi, određeno je ukupno radno vrijeme praktičnog rada i teoretske nastave prema godinama učenja. Učenici su na kraju svake kalendarske godine imali pravo na plaćeni godišnji odmor od 30 dana za vrijeme ljetnog školskog odmora i na 7 dana za vrijeme zimskog odmora. Zakonom o srednjem obrazovanju određeno je da tjedno zaduženje učenika s teoretskom i praktičnom nastavom ne može iznositi više od 32 sata tjedno, od toga su 2 sata bila predviđena za izbornu nastavu po slobodnom izboru učenika.¹⁰⁶

¹⁰⁵ *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1971., br. 3, str. 39.

¹⁰⁶ *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1971., br. 3, str. 33.

Prema uputama Ministarstva industrije i rudarstva od 1946. godine, prijavi za polaganje pomoćničkog ispita, uz ostale isprave, naučnici su trebali priložiti i svjedodžbu o završenoj stručno-produžnoj školi. Naučnici koji stručno-produžnu školu nisu redovito pohađali niti je u cijelosti završili, dužni su bili privatno položiti ispite za sve razrede koje nisu završili kako bi mogli prijaviti pomoćnički ispit. Ministarstvo industrije i rudarstva 1946. godine uputilo je stručno-produžnim školama upute o postupku prijave pomoćničkog ispita. Prema navedenim uputama, prijavi za polaganje pomoćničkog ispita, uz ostale isprave, naučnici su trebali priložiti i svjedodžbu o završenoj stručno-produžnoj školi. Ukoliko bi se u mjestima u kojima nije bilo stručno-produžne škole ova otvorila, dužni su je bili naučnici pohađati i o tome, pri prijavi pomoćničkog ispita, priložiti dokaz o polasku škole. Sporne slučajeve rješavao je kotarski ili gradski narodni odbor.¹⁰⁷

Donošenjem Zakona o učenicima u privredi 1946. godine, umjesto pomoćničkog polagao se stručni ispit. Od 1952. godine, donošenjem Uredbe o učenicima u privredi, ne polaže se više niti stručni ispit, već samo završni ispit.

7. Škole za vrijeme Republike Hrvatske (1990. – 2006.)

7.1. Osnutak srednjih škola

Uspostavom Republike Hrvatske 1990. godine, nadležno Ministarstvo prišlo je utemeljenju mreže srednjih škola, uzimajući pri tome u obzir ustrojstvo novih županija. Unutarnji ustroj srednjih škola započeo je preobražajem srednjoškolskih centara u samostalne srednje škole. Pri tome se željelo ne samo promijeniti naziv škole, nego formirati nove kvalitetne srednje škole po uzoru na škole ostalih razvijenih zemalja, a osobito zemalja Europske ekonomske zajednice. Bilo je predviđeno osnivanje sljedećih vrsta srednjih škola: gimnazije, tehničke škole, umjetničke škole i industrijske i obrtničke škole.¹⁰⁸

7.2. Nastavni plan i organizacija rada škola

Obrtničke škole radile su prema školskom modelu obrazovanja s novim planovima i programima, koji su 1996. godine izmijenjeni i dopunjeni. Od školske godine 1995./96. u 18 škola u Republici Hrvatskoj uvedena je pokusna primjena dvojnog sustava obrazovanja za obrtnička zanimanja s pripadajućim planom i programom. Školske godine 2003./04. umjesto takozvanog školskog modela i dvojnog sustava obrazovanja za obrtnička zanimanja uvodi se jedinstveni model obrazovanja s novim planom i programom.

¹⁰⁷ DABJ, Škola za učenike u privredi Đurđevac, Opći spisi.

¹⁰⁸ Đurić, Vesna, nav. dj., str. 150.; Republika Hrvatska, Ministarstvo prosvjete i kulture, *Utemeljenje i praćenje razvoja mreže srednjeg školstva u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 1991., str. 3, 4.

Tablica 5. Nastavni plan za dvojni sustav obrazovanja od 1995. godine

Nastavni predmet	Sati tjedno		
	I. razred	II. razred	III. razred
a) Općeobrazovni dio			
Hrvatski jezik	3	3	3
Strani jezik	2	2	2
Povijest	2	-	-
Politika i gospodarstvo	-	2	-
Tjelesna i zdravstvena kultura	1	1	1
Vjeronauk ili Etika	1	1	1
U K U P N O	9	9	7
b) Stručno-teorijski dio			
Stručni račun	2	1	1
Tehnologija struke	4	5	5
Tehnološke vježbe	2	2	3
U K U P N O	8	8	9
c) Praktični dio naukovanja	1080*	1080*	960*

* Godišnji fond sati

Nakon gotovo 50 godina u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj uveden je od školske godine 1991./92. školski vjeronauk kao izborni predmet. Od školske godine 1995./96. postupno se uvodi izborni predmet etika kao alternativa vjeronauku. Prilikom prijave na natječaj za upis u prvi razred, učenik je birao jedan od ova dva predmeta i upisivao ga na prijavnicu za upis, u rubriku „izborna nastava“.¹⁰⁹

Školska godina započinjala je 1. rujna, a završavala 31. kolovoza. Nastavna godina započinjala je početkom rujna, a završavala u drugoj polovini lipnja, a završnim razredima u drugoj polovini mjeseca svibnja. Nastavna godina mogla se i produžiti ako škola nije ostvarila propisan nastavni plan i program. Nastava se planirala na temelju 35 tjedana, a za završne razrede na bazi 32 tjedna. Tijekom školske godine učenici su imali zimski, proljetni i ljetni odmor. Nastavna godina je u školskoj godini 1991./92. bila organizirana u dva semestra, zatim školske godine 1992./93., 1993./94. i 1994./95. u tri semestra, odnosno obrazovna razdoblja. Od 1995./96. do 2003./04. školske godine nastavna godina je organizirana u dva obrazovna razdoblja, odnosno dva polugodišta.¹¹⁰

¹⁰⁹ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Spisi 1991, 1995.

¹¹⁰ Isto, Spisi 1991-2003.

Zbog srpske agresije na Republiku Hrvatsku, ratnih razaranja i progona stanovništva, među kojima i brojnih prosvjetnih i drugih djelatnika u školama, dio škola u Republici Hrvatskoj nije školsku godinu 1991./92. moglo započeti s normalnim radom. Škole koje su započele s nastavom u prvom polugodištu, trebale su ostvariti najmanje nastavni program prema modelu 70% Zavoda za školstvo. Za učenike koji nisu uspjeli savladati program, organizirala se nadoknada nastave subotom. Škole koje su započele radom zbog ratnih uvjeta tek u siječnju ili veljači 1992. godine, nastavna godina za te učenike završila je krajem srpnja. Nastava se izvodila prema modelu 70% i subotom u oba turnusa. Ako pojedina škola nije bila u mogućnosti započeti s radom do 10. veljače 1992. godine, mogla je škola od Ministarstva prosvjete zatražiti organiziranje posebnih nastavnih oblika za organiziranje i pripremanje učenika za polaganje predmetnih i razrednih ispita. Status redovnog učenika priznao se i svim prognanim učenicima na privremenom obrazovanju u nekoj školi. Prognani učenici bili su dužni savjesno sudjelovati u svim oblicima za stjecanje znanja koje je škola organizirala. Temeljno načelo bilo je da školska, odnosno nastavna godina 1991./92. ne bude izgubljena za učenike, pa čak ni u školama koje su s nastavom započele 1. lipnja 1992. godine. Škole koje su započele s nastavom 1. lipnja, nastavu su trebale završiti s minimumom nastavnog programa prema Katalogu znanja Zavoda za školstvo najkasnije do 10. listopada 1992. godine. Od školske godine 1993./94. počeli su normalniji uvjeti za rad škola.¹¹¹

7.3. Upravljanje školom

Školske godine 1991./92. upravljanje školama obavljalo se prema Zakonu o usmjerenom obrazovanju – pročišćeni tekst od 1991. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1991., br. 11). Prema navedenom zakonu, u organizacijama usmjerenog obrazovanja postojali su: tijela upravljanja, poslovodna tijela i stručna tijela.

Zakon o usmjerenom obrazovanju bio je na snazi do travnja 1992. godine. Tada je na snagu stupio Zakon o srednjem školstvu koji je doživio nekoliko izmjena i dopuna. Pročišćeni tekst Zakona o srednjem školstvu donesen je 2003. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 2003., br. 69). Prema Zakonu o srednjem školstvu (pročišćeni tekst), srednjom školom upravljao je školski odbor, a ravnatelj je bio poslovodni i pedagoški voditelj škole. Djelokrug i način odlučivanja ravnatelja i školskog odbora uredilo se statutom škole u skladu sa zakonom.¹¹²

¹¹¹ *Glasnik ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske*, Zagreb, 1992., br. 1, str. 5, 12, 13, 15.

¹¹² Zakon o srednjem školstvu, *Narodne novine*, Zagreb, 1992., br.19.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu, *Narodne novine*, Zagreb, 1993., br. 27.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu, *Narodne novine*, Zagreb, 1995., br. 50.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu, *Narodne novine*, Zagreb, 2001., br. 59.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu, *Narodne novine*, Zagreb, 2001., br. 114.; Zakon o srednjem školstvu (pročišćen tekst), *Narodne novine*, Zagreb, 2003., br. 69.; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu, *Narodne novine*, Zagreb, 2005., br. 81.

7.4. Učenici (naučnici)

Školske godine 1991./92. pravo upisa u I. razred imali su svi učenici koji su završili osnovnu školu. Ako se za pojedini program prijavilo više učenika, vršio se izbor kandidata na osnovi uspjeha iz osnovne škole te pokazanih sklonosti i sposobnosti ukoliko je to zahtijevala priroda programa. Uspjeh iz osnovne škole obuhvaćao je: opći uspjeh u 7. i 8. razredu osnovne škole, uspjeh iz relevantnih predmeta u 7. i 8. razredu osnovne škole i uspjeh na republičkim natjecanjima.

Elemente za izbor učenika za upis utvrđivao je Zavod za školstvo. Škole su plan upisa učenika u I. razred dostavljale Ministarstvu prosvjete i kulture.

Od školske godine 1992./93. u prijedlogu elemenata za upis u I. razred srednje škole navedeni su uvjeti i za upis učenika u obrtničke programe. U jedan razredni odjel mogao se planirati upis najviše dvaju srodnih zanimanja. Učenici su se mogli istodobno prijaviti za upis u dvije škole, odnosno dvije vrste programa. Na natječaj za upis, pored ostalih dokumenata, preporuka je bila da učenici prilože još i potvrdu o državljanstvu - domovnicu, a za upis u obrtničke škole još i predugovor o naukovanju.¹¹³

Za upis u obrtničke programe učenik je (roditelj, staratelj) od vlasnika obrtničke radionice morao nabaviti potvrdu (predugovor) o realizaciji praktične nastave (naukovanju). Prije izdavanja potvrde, mogao je obrtnik, učenik ili roditelj zahtijevati provjeru sposobnosti za stjecanje potrebnih vještina. Ako je obrtnik sklopio ugovor s učenikom u kojem mu se garantira zaposlenje nakon završetka školovanja, učenik se u izabrani program upisivao izravno. Ukoliko je škola posjedovala vlastite radionice ili je imala ugovor s obrtnicima o naukovanju učenika, mogla je organizirati upis učenika i bez potvrde (predugovora) o realizaciji praktične nastave (naukovanja). Škola je bila dužna, uz natječaj za upis učenika, oglasiti i popis obrtničkih radionica koje primaju učenike na praktičnu nastavu.¹¹⁴

Od školske godine 1994./95. elementi i kriteriji za izbor kandidata u obrtničke škole zasnivao se na: zdravstvenoj sposobnosti kandidata za obavljanje poslova i radnih zadaća u odabranom zanimanju, sposobnosti za savladavanje praktičnih znanja i vještina i uspjehu u osnovnoj školi.

Školske godine 1995./96. pri upisu u obrtničke škole prednost je imalo dijete obrtnika koje je nastavljalo obrazovanje u zanimanju u kojem je njegov roditelj imao obrt. U tom slučaju, uz prijavnicu učenik je morao priložiti potvrdu Udruženja obrtnika o obrtu koji obavlja njegov roditelj.¹¹⁵

Od školske godine 1996./97. u postupku za upis učenika u obrtničke škole ponovno se uvodi mogućnost učeniku da na jednoj prijavnici prijavi za upis jedan do tri obrtnička programa.¹¹⁶

Školske godine 1997./98. dolazi do promjena u elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u I. razred srednjih škola. Od školske godine 1997./98. u posebnim mjerilima i postupcima za upis u obrtničke škole navedena su:

¹¹³ Isto, 1992., br. 2, str. 10, 11, 15, 16.

¹¹⁴ Isto, str. 15.

¹¹⁵ Isto, 1995., br. 4, str. 3-8.

¹¹⁶ Isto, 1996., br. 4, str. 4-11.

- mjerila i postupci za upis u klasične oblike naobrazbe obrtnika (C programi);
- mjerila i postupci za upis u dvojni sustav naobrazbe obrtnika (eksperimentalno uveden školske godine 1995./96.).

Školske godine 2003./04., pored posebnih mjerila i postupaka za upis u školski model obrazovanja za obrtnička zanimanja, imamo i mjerila i postupke za upis u dvojni i jedinstveni model za obrtnička zanimanja.¹¹⁷

Učenici su imali prava i dužnosti koja su bila utvrđena zakonom, propisima donesenim na osnovi zakona, Statutom škole i drugim općim aktima škole. Učenicima koji nisu ispunjavali svoje dužnosti i obveze mogle su se izreći pedagoške mjere: opomena, ukor, opomena pred isključenje i isključenje iz Škole. U Statutu je bilo navedeno tko i zbog čega izriče pojedinu pedagošku mjeru. Oglednim primjerkom statuta od strane ministarstva bilo je predloženo da se opomena izriče zbog 6 sati, ukor zbog 14 sati, opomena pred isključenje zbog 22 sata i mjera isključenje iz škole zbog 30 sati neopravdanih izostanaka.¹¹⁸

Uspjeh učenika iz pojedinih predmeta ocjenjivao se sa: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2) i nedovoljan (1). Ocjene odličan, vrlo dobar, dobar i dovoljan bile su prolazne ocjene. Učeniku koji je na kraju godine bio ocijenjen ocjenom nedovoljan iz tri i više predmeta, odnosno ukoliko nije položio popravni ispit u propisanim rokovima, utvrdila se ocjena nedovoljan. Za učenike s jednom ili dvjema nedovoljnim ocjenama, bila su određena dva ispitna roka. Prvi ispitni rok bio je 15 dana nakon završetka nastave, a drugi rok u drugoj polovici mjeseca kolovoza. Ocjene za vladanje bile su uzorno, dobro i loše. Uzorno vladanje imao je učenik kojemu nije bila izrečena niti jedna pedagoška mjera, dobro vladanje imao je učenik kojemu nije bila izrečena stroža mjera od opomene, a loše vladanje imao je učenik kojemu je izrečena pedagoška mjera ukora, opomene pred isključenje ili je pokrenut postupak za isključenje.¹¹⁹

Ministar prosvjete i športa 1995. godine donio je Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi (*Narodne novine*, Zagreb, 1995., br. 92).

Na osnovi Zakona o obrtu (*Narodne novine*, Zagreb, 1993., br. 77), ministar gospodarstva, uz prethodno mišljenje ministra prosvjete i športa i Hrvatske obrtničke komore, donio je 1995. godine Pravilnik o načinu ostvarivanja programa naukovanja i osposobljavanja za vezane obrte (*Narodne novine*, Zagreb, 1995., br. 101). Pored kontinuiranog praćenja i vrednovanja stručnih znanja i vještina naučnika, bili su predviđeni i kontrolni ispiti. Kontrolne ispite provodilo je povjerenstvo od tri člana na kraju prve i druge godine naukovanja, a od 2002. godine samo na kraju druge godine naukovanja. Uveden je i izvanredni kontrolni ispit koji se provodio u slučaju ako je naučnik iz stručno-teoretskog dijela programa bio ocijenjen ocjenom nedovoljan. Ukoliko je naučnik i na izvanrednom kontrolnom ispitu bio ocijenjen ocjenom nedovoljan, naukovanje mu se produžilo do najviše jednu godinu. Ako i nakon produžetka naukovanja

¹¹⁷ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, *Spisi 2003*.

¹¹⁸ Isto, *Statut Industrijsko-obrtničke škole Virovitica*, Virovitica 1995., *Statut Industrijsko-obrtničke škole Virovitica* (pročišćeni tekst), Virovitica 2003.

¹¹⁹ *Upute razrednicima i nastavnicima*, Virovitica, 2005., str. 14.

naučnik nije uspješno položio izvanredni kontrolni ispit, naučnik je izgubio status naučnika, a istodobno i status učenika.¹²⁰

Novi Pravilnik o načinu ostvarivanja programa naukovanja i stručnog osposobljavanja za vezane obrte te o pravima, obvezama, praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju naučnika donesen je 2004. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 2004., br. 69). Naučnici koji su ostali na kraju nastavne godine ocijenjeni nedovoljnom ocjenom, upućivali su se na popravni ispit u ljetnom roku. Ako naučnik nije položio ispit u ljetnom roku, upućivao se na izvanredni kontrolni ispit koji se trebao održati do kraja školske godine. Naučnici prvog i drugog razreda koji nisu položili ispit ni izvanredni kontrolni ispit, ponavljali su razred. Naučnicima trećeg razreda, ukoliko nisu položili izvanredni kontrolni ispit, naukovanje se produžilo najviše do godinu dana. Ako naučnik niti nakon godinu dana produžetka naukovanja ne položi izvanredni kontrolni ispit, izgubio je status naučnika.

Školske godine 1993./94. učenici završnih razreda polagali su završni ispit prema novom Pravilniku o polaganju mature i završnog ispita – pročišćeni tekst (*Narodne novine*, Zagreb, 1994., br. 29). Završnom ispitu mogli su pristupiti učenici koji su s uspjehom završili završni razred s praktičnom nastavom. Učenici su završni ispit bez plaćanja mogli polagati dva puta, a nakon toga svako sljedeće polaganje završnog ispita moralo se plaćati. Završni ispit polagao se u tri roka: ljetnom, jesenskom i zimskom roku. Završni ispit sastojao se od: praktičnog rada, pismenog ispita iz hrvatskog jezika, pismenog ili usmenog ispita kojim su se provjeravala znanja iz određenog programa, odnosno zanimanja.

7.5. Nastavnici

Prema Zakonu o usmjerenom obrazovanju (pročišćen tekst) iz 1991. godine, nastavnici su pripadali odgojno-obrazovnim radnicima. Pored nastavnika, odgojno-obrazovni rad u organizaciji usmjerenog obrazovanja izvodili su: odgajatelji, stručni suradnici i suradnici. Za nastavnika, odgajatelja i stručnog suradnika mogla je biti izabrana osoba koja je stekla odgovarajuću visoku stručnu spremu i imala potrebno pedagoško-psihološko obrazovanje. U zakonu su navedeni i izuzeci za pojedine slučajeve. Za suradnika mogla je biti izabrana osoba koja je imala odgovarajuću srednju stručnu spremu i potrebno pedagoško-psihološko obrazovanje. Za odgojno-obrazovne radnike, koji nisu imali pedagoško-psihološko obrazovanje, znanstveno-nastavne organizacije nastavničkog smjera bile su dužne organizirati pedagoško-psihološko obrazovanje. Nastavnici, odgajatelji, stručni suradnici i suradnici u organizacijama usmjerenog obrazovanja birali su se na temelju javnog natječaja. Javni natječaj je raspisivao savjet organizacije usmjerenog obrazovanja, a natječaj se objavljivao u dnevnim novinama. Rad odgojno-obrazovnih radnika ocjenjivao je savjet organizacije usmjerenog obrazovanja na način i postupkom utvrđenim općim aktom organizacije. Odgojno-obrazovni radnici imali su pravo i dužnost da se neprestano stručno usavršavaju, da prate razvoj i dostignuća

¹²⁰ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Spisi 1996.; *Pravilnik o načinu ostvarivanja programa naukovanja i stručnog osposobljavanja za vezane obrte te o pravima, obvezama, praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju naučnika*, Narodne novine, Zagreb, 2002., br. 29.

odgovarajuće znanosti i da unaprjeđuju pedagošku praksu. Radniku koji je uspješno završio pojedini oblik usavršavanja, izdala se potvrda. Osnove programa usavršavanja utvrđivao je ministar prosvjete i kulture. Odgojno-obrazovna organizacija donosila je godišnji i srednjoročni plan i program usavršavanja svojih radnika na osnovi njihovih individualnih programa usavršavanja i na prijedlog njenih stručnih tijela.

Prema Zakonu o srednjem školstvu, donesenom 1992. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1992., br. 19), nastavnici u srednjem školstvu bili su profesori, stručni radnici, stručni učitelji, odgajatelji i suradnici u nastavi. Za nastavnika je mogla biti izabrana osoba koja je pored općih uvjeta imala odgovarajuću stručnu spremu i pedagoško-psihološko obrazovanje. Nastavnici su se birali na osnovi javnog natječaja koji je raspisivao školski odbor. Natječaj se objavljivao u dnevnom tisku Republike Hrvatske. Nastavnici bez radnog iskustva zasnivali su radni odnos kao pripravnici. Pripravički staž je trajao dvije godine i u tom roku pripravnik je bio dužan položiti stručni ispit. Rad nastavnika se ocjenjivao. Nastavnici su mogli napredovati u struci i stjecati zvanje mentora i savjetnika. Postupak, način i uvjete ocjenjivanja i napredovanja, propisivao je ministar. Isto tako, nastavnici su imali pravo i dužnost stručnog i pedagoškog usavršavanja. Obvezne oblike, programe i organizaciju usavršavanja propisivao je ministar prosvjete.

Stručno usavršavanje nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja obavljalo se uglavnom prema planu Kataloga stručnih skupova koji je priređivao Zavod za školstvo te sudjelovanjem u radu aktiva (školskih, županijskih i međuzupanijskih). Tjedna norma neposrednog odgojno-obrazovnog rada prema Pravilniku o pedagoškim normativima za utvrđivanje standardnog opsega obveza nastavnika u srednjoj školi donesenim 1990. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1990., br. 59), iznosila je za:

- profesore hrvatskog jezika i književnosti 18 sati nastave;
- profesore matematike, stranog jezika, profesore predmeta gdje je realizacija programa zahtijevala ispravak pismenih radova učenika, profesore predmeta koji su se predavali manje od dva sata tjedno i profesore koji su predavali dva i više predmeta 19 sati tjedno;
- ostale profesore i nastavnike 20 sati;
- nastavnike praktične nastave 26 sati;
- početnike do polaganja stručnog ispita (najviše dvije godine) 18 sati nastave.

Pravilnik je bio na snazi sve do 1995. godine, kada je donesen Pravilnik o normi neposrednog odgojno-obrazovnog rada prema nastavnim predmetima i načinu utvrđivanja broja izvršitelja na odgojno-obrazovnim i drugim poslovima u srednjoj školi (*Narodne novine*, Zagreb, 1995., br. 52). Potom su uslijedile dvije izmjene i dopune navedenog Pravilnika (1995. i 2000. godine), a 2001. i 2002. godine ministar prosvjete i športa donio je nove pravilnike.¹²¹

¹²¹ *Pravilnik o izmjenama i dopunama pravilnika o normi neposrednog odgojno-obrazovnog rada po nastavnim predmetima i načinu utvrđivanja broja izvršitelja na odgojno-obrazovnim i drugim poslovima u osnovnoj školi*, Narodne novine, Zagreb, 1990., br. 59.; 2000., br. 67.; *Pravilnik o normi po nastavnim predmetima u srednjoj školi*, Narodne novine, Zagreb, 2001., br. 72.; *Pravilnik o normi rada nastavnika u srednjoškolskoj ustanovi*, Narodne novine, Zagreb, 2002., br. 91.

Pravilnik o stručnim ispitima u srednjem školstvu donesen je 1994. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1994., br. 16). Nastavnici koji su radili prije stupanja na snagu navedenog pravilnika nisu morali polagati stručni ispit. Novi pravilnik donesen je sljedeće, 1995. godine, a izmjene i dopune pravilnika iz 1995. godine donesene su 1999. godine. Potom je donesen Pravilnik o polaganju stručnog ispita učitelja i stručnih suradnika u osnovnom školstvu i nastavnika u srednjem školstvu 2003. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 2003., br. 88). Prema Pravilniku iz 2003. godine, svrha pripravničkog staža bila je osposobiti nastavnike bez radnog iskustva za uspješno, stručno i samostalno obavljanje poslova u srednjoj školi. Stručni ispit polagali su nastavnici – pripravnici. Stručni ispit za nastavnike obuhvaćao je: pisani rad, napisanu pripremu za nastavni sat, izvođenje nastavnog sata i usmeni ispit. Uspjeh na pojedinim dijelovima ispita, kao i opći uspjeh, iskazivao se ocjenom „položio“ ili „nije položio“. Pripravnici koji su uspješno položili stručni ispit dobili su Uvjerjenje o položenom stručnom ispitu.¹²²

Pravilnik o postupku, načinu i uvjetima ocjenjivanja i napredovanja nastavnika srednjih škola donijela je ministrica prosvjete i kulture 1992. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1992., br. 86). Pravilnikom su uređeni postupci, načini i uvjeti ocjenjivanja i napredovanja nastavnika u zvanje mentora i savjetnika. Zahtjev za napredovanje podnosio je nastavnik Ministarstvu kulture i prosvjete putem ravnatelja škole. Programe stručnog i pedagoškog usavršavanja utvrđivao je Zavod za školstvo Ministarstva kulture i prosvjete i objavljivao ih u obliku kataloga za svaku školsku godinu. Za svaki uspješno ostvareni program stručnog usavršavanja, nastavniku se izdavala potvrda u kojoj su bili navedeni podaci o programu i njegovom vrednovanju. Novi Pravilnik o postupku, načinu i uvjetima ocjenjivanja i napredovanja nastavnika srednjih škola i učeničkih domova donesen je 1994. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1994., br. 16), a 1995. godine donesen je Pravilnik o napredovanju učitelja i nastavnika u osnovnom i srednjem školstvu (*Narodne novine*, Zagreb, 1995., br. 89). Godine 1999. donesen je Pravilnik o izmjenama i dopunama pravilnika o napredovanju učitelja i nastavnika u osnovnom i srednjem školstvu kojim je reguliran način napredovanja vjeroučitelja (*Narodne novine*, Zagreb, 1999., br. 148). Pravilnik o izmjenama pravilnika o napredovanju učitelja i nastavnika u osnovnom i srednjem školstvu od 2005. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 2005., br. 20) nije donio značajnije promjene u pogledu napredovanja učitelja i nastavnika.

7.6. Naukovanje kod obrtnika

Prema Pravilniku o postupku i načinu izdavanja dozvola (licenca) te uvjeta za izvođenje praktičnog dijela naukovanja (*Narodne novine*, Zagreb, 2002., br. 62) jedan majstor u licenciranom obrtu može na naukovanje primiti najviše tri naučnika. Ako u obrtu ima više slobodnih naučničkih mjesta, obrtnik može ovisno o uvjetima primiti

¹²² *Pravilnik o polaganju stručnog ispita učitelja i stručnih suradnika u osnovnom i srednjem školstvu*, Narodne novine, Zagreb, 1995., br. 89.; *Pravilnik o izmjenama i dopunama pravilnika o polaganju stručnog ispita učitelja i stručnih suradnika u osnovnom i srednjem školstvu*, Narodne novine, Zagreb, 1999., br. 148.; *Pravilnik o polaganju stručnog ispita učitelja i stručnih suradnika u osnovnom školstvu i nastavnika u srednjem školstvu*, Narodne novine, Zagreb, 2003., br. 88.

najviše do 16 naučnika po jednom majstoru, ako on radi na poduci naučnika u punom radnom vremenu.

Od školske godine 1991./92., promjenom sustava srednjeg obrazovanja Republike Hrvatske, ponovno se uvodi obrazovanje za obrtnička zanimanja. Obrtnik koji je primao naučnika na naukovanje sklapao je s njim, odnosno njegovim roditeljem ili starateljem, ugovor o naukovanju u pisanom obliku. U ugovornom odnosu s obrtnikom naučnici su bili do završetka naukovanja. Evidenciju ugovora vršila je Hrvatska obrtnička komora. Od 1995. godine ugovorom je bio predviđen probni rad naučnika koji nije smio biti duži od mjesec dana. Godine 2002. donesen je Pravilnik o minimalnim uvjetima za ugovor o naukovanju kojim je svojim odredbama određivao sadržaj ugovora (*Narodne novine*, Zagreb, 2002., br. 62).¹²³

Prema nastavnom planu za dvojni sustav obrazovanja, naukovanje za vezane obrte trajalo je tri godine. Naučnici su na osnovi nastavnog plana i programa za dvojni sustav trebali u I. i II. godini realizirati 1080 i u III. godini 960 sati praktičnog dijela naukovanja. Na osnovi odredbe Zakona o obrtu, obrtnik je bio dužan tijekom naukovanja naučniku isplaćivati mjesečnu naknadu. Od 1995. godine, prema ugovoru o naukovanju, ta naknada trebala je iznositi: u prvoj godini naukovanja 15%, u drugoj 20%, trećoj godini 25% i u četvrtoj godini naukovanja 30% prosječne neto plaće ostvarene u prethodnoj godini u gospodarstvu Republike Hrvatske. Praktična nastava za zanimanja prema školskom modelu obrazovanja trajala je, ovisno o zanimanju i godini obrazovanja, od 14 sati do 21 sat tjedno za vrijeme nastavne godine. Za vrijeme ljetnih praznika, učenici nekih zanimanja bili su obvezni određen broj sati provesti na ferijalnoj praksi.¹²⁴

Puno radno vrijeme, kako za radnike, tako i za naučnike, prema Zakonu o radu od 2004. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 2004., br. 137) nije smjelo biti duže od 40 sati tjedno. Prekovremeni rad malodobnika bio je zabranjen. Zabranjen je bio i noćni rad malodobnih osoba, osim u slučaju više sile. Noćnim radom izvan industrije smatrao se rad koji se obavljao između 20 sati navečer i 6 sati ujutro idućeg dana. Na osnovi Ugovora o naukovanju, naučnik je tijekom godine imao pravo na 45 dana godišnjeg odmora.¹²⁵

Pomoćnički ispiti provodili su se prema Pravilniku o polaganju pomoćničkog ispita od 1998. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 1998., br. 26). Pomoćnički ispit polagao se u tri roka: ljetnom, jesenskom i zimskom. Naučnici su bez plaćanja mogli polagati pomoćnički ispit dva puta, a za svako daljnje polaganje morali su snositi troškove ispita. Naučnicima koji su uspješno završili općeobrazovni dio programa i naukovanje,

¹²³ *Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske*, Zagreb, 1991., br. 5/6, str. 8, 10.; 1992., br. 2, str. 15.; *Zakon o obrtu*, Narodne novine, Zagreb, 1993., br. 77.; *Zakon o izmjenama i dopunama zakona o obrtu*, Narodne novine, Zagreb, 1996., br. 90.; *Zakon o izmjenama i dopunama zakona o obrtu*, Narodne novine, Zagreb, 2001., br. 64.; *Zakon o obrtu (pročišćeni tekst)*, Narodne novine, Zagreb, 2003., br. 49.

¹²⁴ *Stručno-teorijski dio (naukovanje) za zanimanja...*, Narodne novine, Zagreb, 1996., br. 86.; *Obrasci ugovora o naukovanju iz 1994. i 1995. godine*, Narodne novine, Zagreb, oznaka za narudžbu: UT-XI-4-123.

¹²⁵ *Obrasci ugovora o naukovanju iz 1994. i 1995. godine*, Narodne novine, Zagreb, oznaka za narudžbu: UT-XI-4-123.

istovremeno se organiziralo i polaganje završnog ispita. Za naučnike koji su uspješno završili samo program naukovanja, organizirao se samo pomoćnički ispit. Pomoćnički ispit sastojao se od praktičnog dijela i teoretskog dijela. Praktični dio ispita provodio se u školskoj radionici ili kod obrtnika, a vrijeme trajanja izrade praktične zadaće nije smjelo biti dulje od 40 sati. Ukoliko naučnik nije uspješno završio praktičnu zadaću, upućivao se na idući ispitni rok uz obvezu izbora nove zadaće. Nakon uspješno položenog pomoćničkog ispita, HOK je izdala naučniku pomoćničku svjedodžbu o pomoćničkom zvanju. Novi Pravilnik o postupku polaganja i načinu polaganja pomoćničkog ispita izašao je 2002. godine (*Narodne novine*, Zagreb, 2002., br. 116). Važnijih promjena u načinu same provedbe pomoćničkog ispita nije bilo.¹²⁶

IZVORI

1. Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Matična knjiga br. 1 i 3, 1995./96.; Oglasna knjiga za učenike 1949.-1956.; Pravila o vladanju učenika i učenica stručnih škola Ministarstva industrije i rudarstva; Spisi 1947.; 1991-2003.; Statut Industrijsko-obrtničke škole Virovitica (pročišćeni tekst), Virovitica, 2003.
2. Arhiva Tehničke škole Virovitica, Spisi 1968.
3. HDA 2201, Ministarstvo bogoštovlja i nastave – restitucija, kutija 49; 134; 150; 151; 154.
4. HR DABJ 312, Škola za učenike u privredi Đurđevac (Šegrtska škola); 474, Škola za učenike u privredi Križevci (Šegrtska škola).
5. HR DAST, Kat.-Br. 12, Iskaznica, Tiskanica za škole usavršenja u Spljetu, Br. 13b.
6. C. k. obrtnička str. škola u Splitu, *Program za školsku godinu 1907-1908*, Split, 1908.
7. *Die gewerblichen fortbildungsschulen in Osterreich*, Wien, 1910.
8. *Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske*, Zagreb, 1991.; 1992.; 1994.; 1995.; 1996.
9. *Glasnik stručne nastave*, Beograd, 1930.; 1932.; 1936.; 1933.
10. *Hrvatski radiša*, Zagreb, 1930.
11. Industrijsko-obrtnička škola Virovitica, *Upute razrednicima i nastavnicima*, Virovitica, 2005.
12. *Narodne novine*, Zagreb, 19/1964.; 31/1964.; 36/1966.; 49/1969.; 30/1971.; 15/1974.; 47/1990.; 59/1990.; 11/1991.; 19/1992.; 86/1992.; 27/1993.; 77/1993.; 16/1994.; 29/1994.; 101/1995.; 50/1995.; 52/1995.; 89/1995.; 92/1995.; 86/1996.; 90/1996.; 86/1997.; 26/1998.; 148/1999.; 59/2001.; 64/2001.; 72/2001.; 114/2001.; 116/2001.; 29/2002.; 62/2002.; 91/2002.; 49/2003.; 68/2003.; 69/2003.; 88/2003.; 69/2004.; 137/2004.; 20/2005.; 81/2005.
13. *Nastavni vjesnik*, Zagreb, 1977.
14. *Naša stručna škola*, Beograd, 1954.; 1958.
15. *Obrasci ugovora o naukovanju iz 1994. i 1995. godine*, *Narodne novine*, oznaka za narudžbu: UT-XI-4-123.
16. *Obrazovanje i rad*, Zagreb, 1975.
17. *Prosvjetni vjesnik*, Zagreb, 1948.; 1950.; 1951.; 1952.; 1954.; 1955.; 1956.; 1958.; 1959.; 1960.; 1963.; 1964.; 1966.; 1967.; 1971.; 1973.; 1975.

¹²⁶ Arhiva Industrijsko-obrtničke škole Virovitica, Matična knjiga br. 1, 1995./96, Matična knjiga br. 3, 1995./96.

18. Republika Hrvatska, Ministarstvo prosvjete i kulture, *Utemeljenje i praćenje razvoja mreže srednjeg školstva u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 1991.
19. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, 1931., br. 262-LXXXI.; 1936., br. 108-XXIII.
20. *Službeni glasnik banske vlasti banovine, odjela za prosvjetu*, Zagreb, 1940.
21. *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu*, Zagreb, 1886.; 1888.; 1889.; 1892.; 1891.; 1898.
22. *Službeni list FNRJ*, Beograd, 28/1946.; 75/1946.; 49/1949.; 39/1952.; 11/1955.; 28/1958.; 27/1960.; 1/1964.
23. *Službeni list SFRJ*, Beograd, 1/1964.; 4/1964.; 14/1965.; 21/1966.
24. *Stručni glasnik glavnog ravnateljstva za obrt, veleobrt i trgovinu ministarstva narodnog gospodarstva*, Zagreb, 1942.
25. *Stručni glasnik ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu*, Zagreb, 1941.
26. *Školski i nastavni red za pučke škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1889.
27. *Virovitički zavičaj*, Virovitica, 1904.
28. *Zakon o radnjama (obrtni zakon)*, Zagreb, 1933.

LITERATURA

1. Aranicki, Kosta V. ; Stevan Karadžić, *Najnoviji Jugoslavenski učiteljski zbornik*, Pančevo, 1935.
2. Aranicki, Ognjeslav, *Zbirka uredaba, pravilnika i naredaba Zakonu o radnjama od 5. novembra 1931*, sveska druga, Zagreb, (1935.).
3. Bulović, Irena, *Razvoj stručnog obrazovanja u školskom sistemu SFRJ*, Zagreb, 1970.
4. Cuvaj, Antun, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak II, Zagreb, 1910.; svezak III, Zagreb, 1910.; svezak IV, Zagreb, 1910.; svezak VII, Zagreb, 1911.; svezak X., Zagreb, 1913.
5. Cuvaj, Antun, *Školski zakon od 31. listopada 1888. s provedbenim naredbama i načelnim rješenjima*, Zagreb, 1901.
6. Dizdar, Ilija, *Zakoni i propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji*, Zadar, 1913.
7. Đurić, Vesna ; Ivan Pekić, *Hrvatska povijest od doseljenja hrvata do naših dana*, Zagreb, 2000.
8. Đurić, Vesna, *Povijest, udžbenik za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, 2002.
9. Franković, Dragutin i dr., *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958.
10. Gluck, Henrik, *Obrtnički red*, Dubrovnik, 1909.
11. Gross, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske – Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*, Zagreb, 1985.
12. Horvat, Rudolf, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1994.
13. *Hrvatska enciklopedija* 2, Zagreb, 2000.
14. *Hrvatski povijesni zemljovid*, Zagreb, 1997.
15. *Izješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1889-90*, Zagreb, 1891.
16. Kržek, Željko, *Razvoj obrtničkog školstva u Križevcima*, Križevci, 2001.
17. Mays, Arthur B., *Sušтина industrijskog obrazovanja*, Rijeka, 1963.
18. Nikolić, Ferdo, *Čitanka s priručnim udžbenikom za viši odio šegrtskih (zanatskih) škola*, Zagreb, 1926.

19. Ogrizović, Mihajlo, *Razvitak školstva na oslobođenom teritoriju Hrvatske (1941-1945)*, Zagreb, 1975.
20. *Pedagoška enciklopedija 1*, Beograd, Zagreb, Titograd, Novi Sad, 1989.
21. *Pedagoška enciklopedija 2*, Beograd, Zagreb, Titograd, Novi Sad, 1989.
22. *Prosveta i školstvo u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji naroda i narodnosti Jugoslavije*, Novi Sad, 1984.
23. *Razvoj stručnog obrazovanja u Daruvaru 1887-1987. godine*, Daruvar, 1988.
24. Savez Hrvatskih obrtnika 1908-1933, *Spomenspis povodom dvadesetpeto-godišnjice njegovog opstanka*, Zagreb, 1933.
25. Sladović, Eugen, *Naučničko (šegrtsko pravo)*, Zagreb, 1925.
26. Smrekar, Milan, *Ugarsko-hrvatski obrtni zakon*, Zagreb, 1892.
27. Šercer, Marija, *Stari zagrebački obrti*, Zagreb, 1991.
28. *Škola za obrazovanje stručnih kadrova „Đuro Đaković“ Osijek 1886-1975*, Osijek (s. n., 1975.).
29. *Tkalčićev zbornik*, prvi svezak, Zagreb, 1955.
30. Žalac, Tomo, *Škola u Ratu i revoluciji, Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj 1941-1945*, Zagreb, 1988.

Vladimir Reider

(Summary)

THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION IN CROATIA

At the beginning of the article the apprenticeship till the founding of the apprentice (vocational) schools in Croatia is described, as well as the founding of the apprentice (vocational) schools. Later on, the author follows the development of vocational education through the historical development, from the Austrian-Hungarian Monarchy until the establishing of the Republic of Croatia, by describing the conditions and changes connected to the curriculum and the organization of school activities, the name of the school, students (apprentices, trainees), teachers, the financing of the school and the apprenticeship with the tradesmen.